

महामातृभारतविप्रालि

महामातृभारतने द्रवतां २६ वित्रा—भाषाभ्य,
मंजुषायस्य, स्मरणसंभवि, ६० साये

सर्वतु माहित्त वर्यक मायारुय्य

महामातृभारतने द्रवतां २६ वित्रा—भाषाभ्य,

मंजुषायस्य, स्मरणसंभवि, ६० साये

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૧૫૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મહાભારત મિત્રાવલિ

વિષય ૯૪૨૨.

મહાભારત સાથે અપાયલા લેખોની શરૂમાં અપાયલું

મંગલાચરણ

ૐકારં વિદુમંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ ।

કામદં મોક્ષદં ચૈવ ૐકારાય નમો નમઃ ॥

બિંદુસહિત ઝંકાર—(જે પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સર્વથી હુંકું અને સર્વોપરિ નામ છે) જેનું યોગીપુરુષો નિત્ય ધ્યાન કરે છે અને જે કામ તથા મોક્ષના દાતા છે; તે પરબ્રહ્મ ઝંકારને વારંવાર નમસ્કાર કરે છે.

સર્વદા મવકાર્યેષુ નામ્નિ તેપામમંગલમ્ ।

યેષાં હૃદિસ્થો ભગવાન મંગલાયતનો દ્રઢિઃ ॥

સર્વ મંગલોના ભંડાર (અને ઉદાર દાતા) એવા ભગવાન શ્રીહરિ, જે કોઈ મનુષ્યના હૃદયમાં (દર્શન, સ્મરણ કે કથા—શ્રીર્તનાદિદ્વારા) વિરાજમાન હોય છે; તેનું સર્વદા અને સર્વ કાર્યોમાં અમંગળ તો થતું જ નથી—અર્થાત્ મંગળજ થાય છે. x

નમોઽસ્ત્વનંતાય મહમ્મૂર્તયે મહમ્મપાદાશ્ચિશિરોમ્વાદૈવે ।

સહમ્મનામ્ને પુરુષાય શાશ્વતે મહમ્મકોટી યુગધારિણે નમઃ ॥

અંતરહિત, હજારો સ્વરૂપવાળા અને હજારો ચરણ, નેત્ર, મસ્તક, સાથળ તથા બાહુવાળા એવા આપ પરમાત્માને નમસ્કાર હો. હજારો નામવાળા અને સહસ્ર કોટી યુગોને ધારણ કરનારા એવા આપ શાશ્વત પરમાત્માને નમસ્કાર હો.

x આમાં તલમાત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી; પરંતુ પરમાત્માના મહિમા અને આજ્ઞાને જાણ્યા-અનુસર્યાવિના માત્ર શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમ કે એકાદ સ્તોત્ર-ભજન બોલી જવાથી અથવા દેવસ્થાને જઈ આવવાથી કલ્યાણ થઈ જાય; અથવા તો સાધનચતુષ્ટયરૂપી દિવ્ય સંપત્તિ મેળવ્યાવિના માત્ર અહં બ્રહ્માસ્મિ કે વિચારસાગર વાંચી જવાથી જીવનમુક્ત બની જવાય અને ‘હમકો કયા લગતા હું’ એવું નબી જાય, એવું જરાપણુ સમજવાનું નથી.

શ્રુતરાત્રી કોપીશાસ્ત્ર-સંગ્રહ

યં બ્રહ્માવરુણેન્દ્રરુદ્રમરુતઃ સ્તુન્વન્તિ દિવ્યૈઃ સ્તવૈ-
વૈદૈઃ સાંગપદક્રમોપનિષદૈર્ગાયન્તિ યં સામગાઃ ।
ધ્યાનાવસ્થિતતદ્ગતેન મનસા પश्यन्ति યં યોગિનો
યસ્યાં તં ન વિદુઃ સુરાસુરગણા દેવાય તસ્મૈ નમઃ॥

બ્રહ્મા, વરુણ, ઈન્દ્ર, રુદ્ર અને મરુત (વાયુ) વગેરે દેવતાઓ જન્મની દિવ્ય સ્તો-
ત્રોત્તરે સ્તુતિ કરે છે; સામવેદનું ગાન કરનારા મુનિઓ અંગી, પદ, ક્રમ અને ઉપનિ-
ષદોસહિત વેદોત્તરે જન્મની સ્તુતિ ગાય છે; ધ્યાનમાં સ્થિર થયેલા યોગીઓ તેમાં
ગયેલા ચિત્તવડે જન્મનાં દર્શન કરે છે; અને દેવો તેમજ અસુરો જન્મના પારને પામી
શકતા નથી; એવા આપ પરમાત્મદેવને અનેકાનેક નમસ્કાર હો.

અમિતાગિરિમમં મ્યાત કજ્જલંમિંધુપાત્રે
સુરતસ્વરશાસ્ત્રા લેખિની પત્રમુર્વી ।
લિખન્તિ યદિ ગૃહીત્વા શારદા સર્વકાલં
તદપિ તવ ગુણાનામીશ પારં ન યાતિ ॥

મહાસાગરરૂપી અગ્નિઓ હોય; નીલગિરિ પર્વત જેટલું કાજળ હોય; શ્રેષ્ઠ કલ્પ-
વૃક્ષની ડાળીની કલમ હોય; પૃથ્વીરૂપી કાગળ હોય અને અને ગ્રહોને સરસ્વતી પોને
સર્વકાળ લખ્યા કરે; તોપણ હે નાથ ! આપના મહાન ગુણોનો પાર આવે તેમ નથી.

મન્યત્રતં મન્યપરં ત્રિમત્યં સત્યસ્ય યોનિં નિહિતં ચ સત્યે ।
મત્યસ્ય સત્યં કૃતમત્યનેત્રં મત્યાત્મકં ત્વાં શરણં પ્રપદ્યે ॥

હે સત્યસંકલ્પ ! હે સત્યથી પણ શ્રેષ્ઠ ! હે ત્રણે કાળમાં સત્યસ્વરૂપ ! હે સત્યના
અખૂટ ભંડાર અને મહાન ગ્રંથસ્વરૂપ ! હે સત્યમાં વસી રહેલા ! હે સત્યના પણ
સત્યસ્વરૂપ ! હે કૃત અને સત્યરૂપી નેત્રોવાળા ! અને હે સત્યના પણ આત્મા એવા
પરમાત્મદેવ ! હું આપને શરણે આવ્યો છું.

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ત્વમેવ બંધુશ્ચ સસ્રા ત્વમેવ ।
ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણં ત્વમેવ ત્વમેવ સર્વં મમ દેવદેવ ॥

હે દેવતાઓના પણ દેવતા ! મારાં માતા પણ તમે છો ને પિતા પણ તમે છો;
બંધુ પણ તમે છો ને સખા પણ તમે છો; મારે વિદ્યા પણ તમે છો ને દ્રવ્ય પણ તમે
છો; વધારે શું કહું ! મારે તો સર્વ કંઈ તમેજ છો.

કાયેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા બુદ્ધ્યાત્મના વા પ્રકૃતેઃ સ્વભાવાત્ ।
કરોમિ યદ્યત્સકલં પરસ્મૈ નારાયણાયેતિ મમર્પયામિ ॥

કાયાથી, વાણીથી, મનથી, ઇન્દ્રિયોથી, બુદ્ધિથી, આત્માથી કિંવા પ્રકૃતિના સ્વ-
ભાવથી હું જે કંઈ કરું; તે આપ નારાયણના ચરણકમળમાં સમર્પણ કરું છું.

યં શૈવાઃ સમુપાસતે શિવ ઇતિ વ્રહ્મેતિ વેદાન્તિનાં ।

બૌદ્ધા બુદ્ધ ઇતિ પ્રમાણપટવઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ ॥

અર્હન્નિત્યથ જૈનશાસનરતાઃ કર્મેતિ મીમાંસકાઃ ।

સોઽયં નો વિદધાનુવાંચ્છિતફલં ત્રેલોક્યનાથો હરિઃ ॥

જે પરમાત્માને શિવના ઉપાસકો 'શિવ' નામથી, વેદાન્તીઓ 'બ્રહ્મ' નામથી, બૌદ્ધો 'બુદ્ધ' નામથી, પ્રમાણપુશ્પન નૈયાયિકો 'કર્તા' નામથી, જૈનશાસનપ્રેમીઓ 'અર્હન' (અરિહંત) નામથી અને મીમાંસકો 'કર્મ' નામથી ઉપાસે છે; એવા તે ત્રિલોચીના નાથ શ્રીહરિ અમને મનવાંચ્છિત ફળ આપજે.*

અજાતપક્ષા ઇવ માતરં મ્વગાઃ સ્તન્યં યથા વન્મતરાઃ ક્ષુધાતાઃ ।
પ્રિયં પ્રિયેવાપ્યુષિતં વિષળ્ણા મનોઽરવિંદાશ્ચ દિદૃક્ષતે ત્વામ્ ॥

હે કમળનેત્ર પ્રભો! જેમ પ્રક્ષીઓનાં પાંખો આવ્યા વિનાનાં બચ્યાં પોતાની માતાને જોવા ઈચ્છે છે; બહુજ ક્ષુધાર્ત વત્સો જેમ સ્તનમાંથી દૂધ ઈચ્છે છે; અને જેમ વિયોગી સ્ત્રી પરદેશ ગયેલા પતિને આવેલા જોવા ઈચ્છે છે; તેવીજ આતુરતાથી મારું મન સદાસર્વદા આપને ઈચ્છે એવી કૃપા કરો.

સર્વેઽત્ર મુશ્વિનઃ સન્તુ મર્વે મન્તુ નિરામયાઃ ।

સર્વે મદ્રાણિ પશ્યન્તુ મા કશ્ચિદ્ દુઃસ્વમાપ્નુયાત્ ॥

આ જગતમાં સર્વ પ્રાણીપદાર્થ સુખી થાઓ; સર્વ કોઈ વિકારરહિત થાઓ; સર્વ કોઈ કલ્યાણને જુઓ- પામો અને કોઈને કાંઈપણ દુઃખ થાઓ નહિ.

* વાંચનાર! પરમાત્માનાં આ નામોમાં મુસ્લીમોના અલ્લાહ, પારસીઓના અહુર્-મઝ્દા અને ખ્રિસ્તીઓના ઝોડ. એ વગેરે નામો પણ ઉમેરી લેવા જોવાં છે. કેમકે એ પણ તે પરમાત્માનાં જ નામ હોવાથી એ નામોદ્વારા પણ પરમાત્માને ઉપાસીને અનેકાનેક માનવો પરમાત્મદર્શી અને કૃતકૃત્ય બન્યાં છે. જૂદા જૂદા ધર્મસંપ્રદાયવાળાઓને લગાવી મારવાવાળા તો પેલા-તે તે ધર્મ-સંપ્રદાયના અડેખામાં ખપતા પોતાં પંડિતોજ હોય છે, કે જેઓ ત્રિવિધ તાપને બદલે છ પ્રકારના તાપથી તપતા હોય છે; મારે હવે તો સૌ કોઈએ ખીજીઓ ઉપરાંત એવાઓથી પણ એતી જાનને એકખીજ વચ્ચે બંધુલાવ વધે, એવું જ કરવું જોઈએ.

વૈદિક પ્રાર્થના

ॐ અગ્ને નય મુપથા રાયે અસ્માન્ વિશ્વાન્નિ દેવ વયુનાન્નિ વિદ્વાન્ ।
યુષોઽધ્વસ્મજ્જુહ્વરાણમેનોઃ મૃયિષ્ઠાં તે નમઃ ઈક્તિં વિધેમ ॥

હે પ્રકાશસ્વરૂપ પરમાત્મન! હે અમારાં સર્વ કર્મોના જ્ઞાતા પ્રભો! અમે આપને વારંવાર નમસ્કાર કરીને પ્રાર્થાએ છીએ કે, આપ અમને સદાએ શુભ માર્ગે દેશવળે તથા અશુભ અને પાપના માર્ગથી દૂર રાખજો.

મદ્રં કર્ણભિઃ શ્રુણુયામ દેવા મદ્રં પદ્યેમાક્ષભિર્યજત્રાઃ ।
સ્થિરૈરૈકંસ્તુષ્ટુવાંસસ્તનૂભિર્વ્યંશમહિ દેવાહિતં યદાયુઃ ॥

હે પરમેશ્વર! એવી કૃપા કરો કે અમે આપના સાચા ભક્ત થઈને સદાયે કાનથી પવિત્ર શબ્દો સાંભળીએ; નેત્રોથી સુખકર દ્રશ્યો જોઈએ; તથા આપની કૃપાથી બળવાન અંગોવાળા થઈને સદા આપની સ્તુતિ કરીએ અને દીર્ઘાયુ ભોગવીએ.

આ વ્રતનુ વ્રાત્રાણોઃ વ્રત્તવર્ચસા જાયતામ્ । આ રાષ્ટ્રે રાજન્યઃ શૂરૃપવ્યોઽતિ-
વ્યાર્થામહાર્થો જાયતામ્ । દાંર્ધ્ર્યધિનુવંદા નદવા નાશુઃમપ્તિઃ પુરન્ધિર્યંષા, જિષ્ણુ-
ર્યંષ્ટાઃ, મમેષાં યુવામ્ય વજ્રમાનમ્ય વીરો જાયતામ્ । નિકામે નિકામે નઃ પર્જન્યો
વર્ષતુ, કલ્પત્યો ન ઓષધયઃ પચ્યન્તાં, યોગક્ષેમો નઃ કલ્પતામ્ ॥

હે પ્રભો! આ વિશાળ દેશમાં બ્રહ્મવર્ચસવાળા (તેજસ્વી અને બ્રહ્મવેના) બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થાઓ; અસ્ત્ર ને શસ્ત્રવિદ્યામાં નિપુણ, દુષ્ટાનું દમન કરનારા, નિર્ભય અને મહા-
બળવાન વીર ક્ષત્રીઓ ઉત્પન્ન થાઓ; દૃઢ આપનારી ગાયો, ભારવાહી બળદો, શી-
ઘ્રગામી ઘોડાઓ, વ્યવહારકુશળ સ્ત્રીઓ અને શત્રુઓને જીતનારા મહારથી વિજયી પુરુષો ઉત્પન્ન થાઓ; યજ્ઞમાનોનાં ઘર વીર પુત્રોથી ભરપૂર થાઓ; આવશ્યકતા પ્રમાણે વૃષ્ટિ થાઓ; ઉત્તમ ક્ષેત્રોને આપનાર વૃક્ષાદિ ઔષધિઓ પાકો; અને અમે સર્વનું યોગક્ષેમ (અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્તિનું રક્ષણ) થાઓ.

ॐ દ્યાઃ શાન્તિર્મન્તરિક્ષં શાન્તિઃ પૃથિવી શાન્તિરાપઃ
શાન્તિર્ગોષધયઃ શાન્તિઃ સર્વં શાન્તિઃ શાન્તિર્ગ્રેઃ શાન્તિઃ
સામાશાન્તિરંધિ-ૐશાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિર્બ્રહ્મ શાન્તિઃ॥

હે 'ૐ' નામવાળા પ્રભો! આકાશ શાંત થાઓ; અંતરિક્ષ શાંત થાઓ; પૃથ્વી શાંત થાઓ; જલ શાંત થાઓ; ઔષધિઓ (વનરૂપિણીઓ) શાંત થાઓ; સર્વ પ્રાણી-
પદાર્થ શાંત થાઓ; સર્વત્ર શાંતિ થાઓ—શાંતિ થાઓ; હે ૐ પ્રભો! શાંતિ થાઓ, શાંતિ થાઓ, શાંતિ થાઓ; હે બ્રહ્મ! શાંતિ થાઓ.

આપણને મહાભારત અને રામાયણ જેવો અનુપમ વારસો આપી જનારા

મહર્ષિઓને સ્મરણાંજલિ

નારાયણં નમસ્કૃત્ય નરં ચૈવ નરોત્તમમ્ ।

દેવીં સરસ્વતીં ચૈવ તતો જયમુદીરયેત્ ॥

અનંત બ્રહ્માંડાધિપતિ શ્રીમન્નારાયણને, પોતાના આશિષખણવટે ભગવાનના પોતાનાજ મુખથી પાંડવાનાં ધનંજયઃ અર્થાત્ ‘પાંડવોમાં અર્જુન હું છું’ એવું સાંભળવાને ભાગ્યશાળી થએલા ધનુર્ધારી અર્જુનને, તથા ઉત્તમ નરોમાં પણ પરમાત્મ (અને અધર્મીઓનો નાશ, ધર્મનું સ્થાપન તથા સાધુજનોનું રક્ષણ કરનારા) એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને, અને સુવિદ્યાનાં પ્રેરક એવાં શ્રી સરસ્વતી દેવીને નમસ્કાર કરીનેજ મહાભારતરૂપી જયગ્રંથનો આરંભ કરવો.*

લૌકિકાનાં હિ સાધુનામર્થ વાગનુવર્તતે ।

કર્ષણાં પુનરાચાનાં વાચમર્થોઽનુધાવતિ ॥

* મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન આપણને આવી પરમ દિનાવડ મુચના કરી ગયા છે; તેનું પરિપાકન પ્રત્યેક પાંડક અને વક્તા કરના દશે અને કરશેજ; પરંતુ એ ઉપરાંત આપણને રામાયણ અને મહાભારતોદિ અપૂર્વ ગ્રંથો વારસામાં આપી જવાવાળા એ પ્રાતઃસ્મરણીય મહર્ષિઓનું પણ આપણે સ્તવન-સ્મરણ કરવું જોઈએ. કેમકે એથી કૃતમ્ભતાના દોષમાંથી છૂટવા ઉપરાંત કલ્પત્રિપદ શુભ સંસ્કારોને જગાડવા-વધારવામાં તથા અનેકવિધ અવદશાઓમાંથી બચવા-છૂટવામાં આપણને ખુબ સારી સદાયના મળે છે. બ્રાહ્મણ-સંતાનો પોતાના આવા આવા પૂર્વજોનાં નામ, કામ, સમજણ, આદેશ દેવતાદિ મહાન વારસાને ભૂતી જઈ બાહ્ય વિષયોની અને વિષયી માનવોની ઉપાસના પાછળ મંડી ગયા; તેથીજ તેમને ધણકોને શ્રદ્ધા, પાખંડીઓ અને રખડતા ભીખારીઓના જેવા નિર્વિદ્ધ ધંધા આદરવા પડ્યા છે. હજી પણ સવળે રરતે વળાય તો તક છે. કેમકે જે પરમાત્મદર્શી મહર્ષિઓએ મહાભારત અને રામાયણને વારસામાં આપીને હિંદુસંતાનોને અત્યારમુધી આટલા પ્રમાણમાં પણ હિંદુપણમાં ટકાવી રાખ્યા છે; તે હિંદુજાતિ અત્યારે પણ (જો એ ભૂદેવો પોતાનાં પૂર્વજોની નીતિરીતિ પકડતા આજે તો) તેમને અન્ન-વંદનાદિવડે તો ખનતા પ્રકારે વધારેજ સત્કારશે. માટે એ મહાન પૂર્વજોનાં નામકામાદિનાં સ્મરણ-વંદન અને અનુસ્મરણ સમજી બ્રહ્મસંતાનોએ તો અવશ્ય સાચા રૂપરંગથી ચાલુ કરી દબ દિવસાનુદિવસ વધારતાજ ચાલવું જોઈએ. એ મહર્ષિઓનાં સ્મરણ-સ્તવનાદિ નાટે જુઓ આપણને શ્લોક પણ કેવા મનોહર અને લાલિત્યપૂર્ણ મળ્યા છે, કે જેના ભાવભર્યા ઉપયોગથી આપણું હૃદય પવિત્ર અને સુસંસ્કૃત થયા વિના રહેજ નહિ !

લૌકિક સાધુ-વિદ્વાનોની વાણી (ગમે તેટલી છટાવાળી હોય તોપણ અંતરેઅંતરે તો લૌકિક પદાર્થોનીજ હોય છે તેથી તે) લૌકિક પદાર્થોને (અને પદાર્થોના લૌકિક માલીકાને)જ અનુસરે છે—અર્થાત્ ઈચ્છે છે, યાચે છે, તાબે રહે છે; ત્યારે (આ તરફ વ્યાસ-વાલ્મીકાદિ તો લૌકિક વસ્તુસ્થિતિઓથી ઉપરામ રહીને પરમાત્મધ્યાનમાં એકનિષ્ઠ થયા તેથીજ ‘મુનિ’ કહેવાયા, અને એને પરિણામે પરમાત્મદર્શનને પામ્યા, તેથીજ ‘મહર્ષિ’પદ પામ્યા હતા; તેથી એવા) શ્રદ્ધાવેના ઋષિઓની વાણીને તો ઉલટા લૌકિક પદાર્થો(અને પદાર્થવાળાઓ)જ અનુસરે છે—આધીન રહે છે. તાત્પર્ય કે, પૂર્ણકામ શ્રદ્ધાવેનાઓ, અને લૌકિક વિષયેઅંતરે વિદ્વાનોની યોગ્યતા અને કથન-કવન વગેરે આસમાનજમીન જટલો તફાવત હોય છે.

તમૃષિં મનુષ્યલોકપ્રવેશવિશ્રામશાશ્વિનં વાત્રામ્ ।

સુરલોકાદવતારપ્રાન્તરગ્વેદચ્છિદં વન્દે ॥

સરસ્વતીને દેવલોકમાંથી માનવલોકમાં અવતરતાં થયેલા ખેદને છેદવાવાળા, અને સુરસ્વતી દેવી મનુષ્યલોકમાં આવ્યા પછી આ જગતમાં તેને વિશ્રામ આપનારા વૃક્ષરૂપ અનેલા, એવા તે (વ્યાસ-વાલ્મીકાદિ સર્વ) ઋષિજનોને હું વંદના કરું છું.

મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન પ્રત્યે:—

શ્રવણાન્જલિપુટપેયં વિરચિતવાન્ભારતામ્યમમૃતં યઃ ।

તમહમરાગમતૃષ્ણં કૃષ્ણદ્વૈપાયનં વન્દે ॥

કર્ણરૂપી અંજલિવડે પીવાલાયક ભારત નામનું અમૃત જમણે રચ્યું છે, એવા સગરહિત અને તૃણારહિત ભગવાન કૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસને હું વંદન કરું છું.

નમઃ સર્વવિદે તમ્મૈ વ્યાસાય કવિવંધસે ।

ચક્રે પુણ્યં સરસ્વત્યા યો વર્ષમિવ ભારતમ્ ॥

જમણે આ ભરતખંડને પોતાની અદ્ભુત સરસ્વતીવડે (ઉદ્ધારક વિદ્વાનાં જ્ઞાન-દાન અને ધર્મ-ધ્યાનના આચાર-પ્રચારમાટે, અત્યંત દિનકારક અમર ગ્રંથો રચી આપી જઈને) પવિત્ર કર્યો છે; એવા તે સર્વજ્ઞ અને કવિઓના વિદ્વાતા મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાનને અનેકાનેક નમસ્કાર કરું છું.

નમોઽસ્તુ તે વ્યાસ વિશાંલબુદ્ધે ફુલ્લારવિંદાયતપત્રનેત્ર ।

યેન ત્વયા ભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતો જ્ઞાનમયઃ પ્રદીપઃ ॥*

* આ તેમજ આગળના સર્વથી પહેલા શ્લોક સિવાયના બધા શ્લોક ‘સુભાષિત-રત્ન સાંકળાર’માંથી લેવાયા છે. ઇશ્વરેઅંતરે તો એ ગ્રંથ પણ અત્ર તરફથી નીકળે ખરે.

હે વિશાળ બુદ્ધિવાળા અને ખીલેલા કમળ જેવાં પ્રદુલ્લ નેત્રવાળા વ્યાસ ભગ-
વાન! આપ કે જેમણે મહાભારતરૂપી પાત્રમાં (અનેકવિધ ચરિત્રો અને ધર્મોરૂપી)
તેલ પૂરીને (અમે સામાન્ય માનવાને વ્યવહારપરમાર્થના ઉભય માર્ગો યથાવત
સૂઝાડે એવો) જે અદ્ભુત ગીતારૂપી જ્ઞાનદીપક પ્રકટાવ્યો છે; તેને માટે આપને
અમારા અનેકાનેક નમસ્કાર હો.

અચતુર્વદનો બ્રહ્મા દ્વિવાહુરપરો હરિઃ ।

અમાલલોચનઃ શંભુર્ભગવાન્વાદરાયણઃ॥

હે બાદરાયણ વ્યાસમુનિ! આપ ચાર મુખવાળા નથી તોપણ બીજા બ્રહ્મા છે;
બે હાથવાળા છે તોપણ બીજા ચતુર્ભુજ શ્રીહરિ છે; અને કપાળ ઉપર ત્રીજું નેત્ર
નથી તોપણ આપ બીજા શંકર છે.

ન્યામગિરં નિર્યાસં સારં વિશ્વસ્ય ભારતં વંદે ।

ભૂષણતૈયેવ સંજ્ઞાં યદાક્રિતાં ભારતી વહતિ ॥

આપ વ્યાસમુનિની દિવ્ય વાણીના ભંડાર તથા ઝરારૂપ અને વિશ્વમાં સર્વ
વેદશાસ્ત્રોના સારભૂત એવા શ્રીમહાભારતને હું નમસ્કાર કરું છું. કારણ કે તે ગ્રંથના
નામ ઉપરથી અંકિત કરાયેલા પોતાના 'ભારતી' એવા નામને સરસ્વતી દેવી, એક
ઉત્તમ આભૂષણરૂપી કે ધારણ કરે છે.

આદિકવિ—મહર્ષિ વાલ્મીકિ પ્રત્યે:—

કર્વીન્દું નૌમિ વાલ્મીકિં યસ્ય રામાયણીં કથામ્ ।

ચંદ્રિકામિવ ચિન્વન્તિ ચકોરા ઇવ સાધવઃ ॥

ચંકર પક્ષીઓ જેમ ચંદ્રિકાને શોધે, તેમ સાધુપુરુષો જેની રચેલી શ્રીરામકથાને
(રામાયણને) આતુરતાપૂર્વક શોધ્યા કરે છે અને જે કવિઓમાં ચંદ્રસમાન છે; એવા
આદિકવિ મહર્ષિ વાલ્મીકિને હું નમસ્કાર કરું છું.

સદૃષણાપિ નિર્દોષા સસ્વરાપિ સુકોમલા ।

નમસ્તસ્મૈ કૃતા યેન રમ્યા રામાયણી કથા ॥

દૃષણવાળી છતાં પણ નિર્દોષ અને ખરવાળી છતાં પણ સુકોમળ* એવી મનોહર
રામાયણ કથા જેમણે રચી છે; એવા તે કવિદુલ્લભ મહર્ષિ વાલ્મીકિને હું નમસ્કાર કરું છું.

* અહીં દેખીતી રીતે તો વિરોધાભાસ અસંકાર થાય છે; પણ તેનો ઉડા અર્થ
એ છે કે, સદૃષણા એટલે કે દૃષણ નામક રાક્ષસની કથા એમાં છે; તોપણ રામાયણ
નિર્દોષ છે; તથા સસ્વરા એટલે ખર નામક રાક્ષસની કથા એમાં છે તોપણ રામાયણ
સુકોમળ છે. આ અર્થ જાણ્યા પછી એ વિરોધ રહેતો નથી. “સુભાષિતરત્નભાન્ડાગાર”માંથી

યોગીન્દ્રચન્દસાં સષ્ટા રામાયણમહાકવિઃ । વલ્મીકજન્મા જયતિ પ્રાચ્યઃ પ્રાચેતસો મુનિઃ॥

યોગીન્દ્રના ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રોના સર્વથી પહેલા સ્વજનાર, રામાયણના કર્તા મહાકવિ, પ્રાચીન એવા પ્રચેતાના પુત્ર, તથા શરીરપર વદમીક-એટલે માટીનો રાફડો-જમી ગયો ત્યાં સુધી ધ્યાનનિષ્ઠા સેવીને મહર્ષિપદને જન્માવનારા (પ્રાપ્ત કરનારા) એવા મહામુનિ વાલ્મીકિ (તેમની રામાયણરૂપી રચનાદ્વારા હજી પણ સર્વત્ર) જય જયકાર પામે છે.

મતિ કાકુત્સ્થકુલોન્નતિકારિણિ રામાયણેऽપિ કિં કાવ્યમ્ ।
રોહતિ કુલ્યા ગંગાપૂરે કિં વહુરમે વહતિ ॥

રાધવકુળની ઉન્નતિને પ્રકાશિત કરવાવાળું રામાયણ કાવ્ય હયાત છતાં આ સં-
સારમાં અન્ય કાવ્યની શી જરૂર છે ? જ્યાં ઘણા જગવાળું ગંગાનું પૂર વહી રહ્યું
હોય, ત્યાં પછી અન્ય નાની નદીને વહેવાનું શું પ્રયોજન ? x

x સમજી સમાજસેવકો ! બીજાવીજ પ્રકારની લોકસેવા તમે અગ્નવત્તા હો, તેને માટે જેવી તમારી મરજી; પણ એવા મદન્ત્વપૂર્ણ અથવા કપાવી ખાટ ખાદ્યને પણ તમે પૂરા પાડી શકો એવી સગવડો ઉભી કરો; અને એથી પણ અત્યુ વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે, રામાયણ અને મહાભારતને લગતી કથાઓ, કહાણીઓ, નિબંધમાળાઓ અને વ્યાખ્યાનમાળાઓ પણ ખુબખુબ જગાવો અને ફેલાવો. વળી આવા મહાપરોપકારી ઋષિમુનિઓ અને તેમણે વર્ણવેલા મહાત્મા-વીરાત્માદિના સંબંધમાં જ્યતિઓને લગતા પણ જળરજ્જન મેળાઓ તથા અગત્યના પ્રસંગોને લગતા નાટ્યપ્રયોગો પણ સાર્વજનિક અને ટીકીટવગરના જલસાઓરૂપે ભરો-ભરાવો; તો તમારો પોતાનો યશ (અને તમે તેને માટે પણ પૂર્ણ નિષ્કામ હો તો પછી એથી પણ વધારે મદન્ત્વનો આન્તરિક લાભ) પણ કેટલો બધો પ્રાપ્ત થાય ! જે સેવાસમિતિઓ અને સેવકમંડળો મોટે ભાગે ધનિકોનાંજ છોકરાંને-અને તે પણ સરકારીયુજ શિક્ષણ શીખવવા માટે યોજવા-ચલાવવામાં આવે છે; તેમને પણ પ્રભુ એને બદલે આવાં તેવાં અનેકવિધ કામો યોજવા ચલાવવાનું સૂઝાટે ! અને નિરાધાર અનાથોમાંથી હલકા માનવો પાકતા હોય તેને બદલે તેમનામાંથી સમાજસેવકો અને કૃતિમ કામદારો પકવવાની શક્યતા અને યોજના તેમના મનમાં ઉપજાવે; તથા કીર્તિપ્રેમી રાજસ આગેવાનોના પંજમાંથી તેમને છોડવીને એવાં એવાં અનેકવિધ દિવ્યાતિદિવ્ય કાર્યોમાં કર્તાધર્તા કે નિમિત્તભૂત બનવાની તેમને મનિગતિ આપે; કે જેથી ભારતમંથાની તળસ્પર્શી સેવાઓ બજવાઇને ભારત-વાસીઓનો દુઃખદારિદ્ર્યમાંથી વહેલા છૂટકો થાય, એજ પ્રાર્થના.

ભારતસાવિત્રી-સ્તોત્ર

(આ મહાભારતમાંથી લેવાયું છે.)

માતાપિતૃ મહત્ત્વાણિ પુત્રદાર શતાનિ ચ ।
સંસારેષ્વનુભૂતાનિ યાન્તિ યાસ્યન્તિ ચાપરો ॥૧॥
હર્ષસ્થાન મહત્ત્વાણિ ભયસ્થાન શતાનિ ચ ।
દિવસે દિવસે મૂઢમાવિશન્તિ ન પણ્ડિતમા ॥૨॥

અનંત સંસારમાં મનુષ્યને હજારો માતાઓ તથા પિતાઓનો અને સેંકડો સ્ત્રી-પુત્રાદિનો અનુભવ થયેલો છે; વર્તમાનકાળમાં થઈ રહ્યો છે; અને ભવિષ્યમાં પણ થશે. આ જગતમાં હર્ષનાં પણ હજારો સ્થાન છે અને ભયનાં પણ સેંકડો સ્થાન છે; પરંતુ મૂઢ (અજ્ઞાની) મનુષ્યોમાંજ તે દિવસાનુદિવસ પગપેસારો કરે છે; જ્ઞાની મનુષ્યોમાં નહિ. ૧-૨

ઊર્ધ્વં વાહુર્વિરૌમ્યેપ નાત્ર કશ્ચિત્ શૃણોતિ મે ।
ધર્માદર્થશ્ચ કામશ્ચ સ કિમર્થ ન સેવ્યતે ॥૩॥

(મહર્ષિ વ્યાસમુનિ કહે છે કે,) મારા બાહુઓ ઉંચા કરીને હું પોકાર કરું છું, નોપણુ આ લોકમાં મારું કોઈ સાંભળતુંજ નથી. તે એ કે, “હે માનવો! ધર્મ-થીજ અર્થ અને ભોગની પ્રાપ્તિ થાય છે, છતાં પણ તમે શામાટે ધર્મનું સેવન કરતા નથી ?” ૩

ન જાતુ કામાન્ન મયાન્ન લોભાત્ ધર્મં ત્યજેજ્ઞીવિતસ્યાપિ હેતોઃ ।
ધર્મો નિત્યઃ મુખદુઃખે ત્વનિત્યે । જીવો નિત્યો હેતુરસ્ય ત્વનિત્યઃ ॥૪॥

કામ, ભય, લોભ અથવા જીવિત માટે પણ કદી તમારે ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ. કેમકે ધર્મ નિત્ય છે અને સુખ-દુઃખ તો અનિત્ય છે; તથા જીવ નિત્ય છે અને સંસારના કારણરૂપ જીવનાં શરીરાદિ તો અનિત્ય છે. ૪

इमां भारतसावित्रीं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ।
स भारतफलं प्राप्य परं ब्रह्माधिगच्छति ॥५॥

જે પુરુષ આ ભારતસાવિત્રીનું નિત્ય પ્રાતઃકાળે પઠન કરે છે, તે ભારતના ફળને પ્રાપ્ત કરીને પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાય છે. ૫

મહાભારતમાહાત્મ્ય

પારાશર્યવચઃ સર્ગોજમમલં ગીતાથે ગંધોત્કટં । નાનાગ્યાનકકેસરં હરિકથા સંવાંધના વાંધનમ્ ॥
 લોકે સજ્જનપદ્મપદ્મરહઃ પેપીયમાનં મુદા । મૃયાદ્ધાર્મ પંકજં કલિમલપ્રધ્વાંમિ નઃ શ્રેયમે ॥
 પરાશરના પુત્ર મહર્ષિ વ્યાસદેવના વાણીરૂપી સરોવરમાં ઉગરુ આ મહાભારતરૂપી
 કમળ, કે જે ગીતાર્થરૂપી ઉત્કટ (તીવ્ર) સુગંધવાળું છે; જે નાના પ્રકારનાં આપ્યાનોરૂપી
 કેસરવાળું છે; જે હરિકથાના ઉપદેશવડે પ્રદુલ્લે થયેલું છે; જે કળિકાળનાં પાપરૂપી મળનો
 વિનાશ કરવાવાળું છે; સજ્જનરૂપી ભ્રમરો આ લોકમાં જેના રસનું નિરંતર આનંદપૂર્વક
 પાન કર્યા કરે છે; તે (શ્રીમદ્ મહાભારત ગ્રંથ) સદાય અમારું કલ્યાણ કરનાર થાઓ.

યત્ર વિષ્ણુકથા દિવ્યાઃ શ્રુતયશ્ચ મનાતનાઃ । નચ્છાંતસ્ય મનુષ્યેણ પરં પદ્મમંદચ્છતા ॥

શ્રૂયતાં મિહનાદોડ્યમૃપેસ્તસ્ય મહાન્મનઃ । અપ્રાદશ પુરાણાનાં કર્તુવેદમદોદયઃ ॥

આ લોકમાં જે મનુષ્ય પરમપદને દૃષ્ટાંતો હોય તેણે, જેમાં ભગવાન વિષ્ણુની દિવ્ય
 કથાઓ વર્ણવી છે અને જેમાં સનાતન શ્રુતિઓનું પ્રતિપાદન કરેલું છે, એવું આ મહાભારત
 સાંભળવું થાય છે. અદાર પુરાણોના અપ્રાદ્ય અને જ્ઞાતના મહાસાગરરૂપ મહાત્મા વેદવ્યાસ
 ઋષિનો આ સિંહનાદ છે કે “તમે નિત્ય મહાભારતનું શ્રવણ કરો.”

ધર્મશાસ્ત્રમિદં પુણ્યમર્થશાસ્ત્રમિદં પરમ્ । મોક્ષશાસ્ત્રમિદં પ્રોક્તં વ્યાસેનામિતદુદ્ધિના ॥

માર્ગતં સર્વશાસ્ત્રાણામુત્તમં ભરતર્ષભ । સંપ્રત્યાચક્ષતે ચેદં તથા શ્રોષ્યન્તિ ચાપરં ॥

અમાપ બુદ્ધિવાળા ભગવાન વ્યાસે કરેલું આ મહાભારત પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્ર છે; ઉત્તમ
 અર્થશાસ્ત્ર છે અને પરમ મોક્ષશાસ્ત્ર પણ છે. હે ભરતશ્રેષ્ઠ! સર્વ શાસ્ત્રોમાં મહાભારત આવું
 ઉત્તમ હોવાથીજ સાંપ્રતમાં વિદ્વાનો તેનું વાચન-શ્રવણ કરે છે અને હવે પછી પણ કરશે.

યોર્ધાતે ભારતં પુણ્યં બ્રાહ્મણાં નિયતવ્રતઃ । ચતુર્ગે વાપિકાન્મામાન્મર્વપાર્ષઃ પ્રમુચ્યતે ॥

કુરુણાં પ્રાથિતં વંશં કીર્તયન્મનતં શુચિઃ । વંશમાપ્નોતિ વિપુલં લોકે પૂજ્યતમો ભવેન ॥

જે બ્રાહ્મણ નિયમિત વ્રતપાલન કરે તથા આતુર્ભાસમાં પવિત્ર ભારતનો પાઠ કરે છે,
 તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. જે પુરુષ પવિત્ર થઈને કુરુના પ્રસિદ્ધ વંશને નિરંતર વાંચે છે;
 તેનો વંશ બંદોળો વિસ્તાર પામે છે અને લોકોમાં અત્યંત પૂજ્ય થાય છે.

અનાગતશ્ચ મોક્ષશ્ચ કૃષ્ણદ્વંપાયનઃ પ્રભુઃ । મંદર્ધે ભારતમ્યામ્ય કૃતવાન્ધર્મકામ્યયા ॥

ધર્મે ચાર્થે ચ કામે ચ મોક્ષે ચ ભરતર્ષભ । યદિહાસ્તિ તદન્યથ યન્નેહાસ્તિ ન કુવચિત્ ॥

દીર્ઘ દષ્ટિવાળા અને મોક્ષસ્વરૂપ એવા ભગવાન વેદવ્યાસે કેવળ ધર્મનીજ કામનાથી આ
 મહાભારતની રચના કરી છે. હે ભરતશ્રેષ્ઠ! ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ—આ ચાર પુરુષાર્થોના
 સંબંધમાં આ મહાભારતમાં જે કંઈ કહ્યું છે, તેજ બીજાં શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે; અને જે આમાં
 કહ્યું નથી તે બીજાં ક્યાંય પણ કહેલું નથી.

x આ માહાત્મ્ય મોટે ભાગે મહાભારતમાંનાજ શ્લોક અને શ્લોકોથી ઉપરથી થયેલું છે.

एतन्पवित्रं परममेतद्धर्मेनदर्शनम् । एतत्सर्वगुणोपेतं श्रातव्यं भूतिमिच्छता ॥
कार्यिकं वाचिकं चैव मनसा समुपाजितम् । तत्सर्वं नाशमायाति नमः सूर्योदये यथा ॥

આ મહાભારત પરમ પવિત્ર છે, ધર્મને દર્શાવનાર છે અને સર્વ ગુણોથી સંપન્ન છે; માટે કદ્યાણુને ઇચ્છનારા માણસે આનું વાચન શ્રવણ અવશ્ય કરવું જોઈએ. કેમકે અંથી કાર્યિક, વાચિક તથા માનસિક સર્વ પાપો, સૂર્યોદયથી જેમ અંધકાર નાશ પામે તેમ નાશ પામે છે.
य इदं मानवा लोके पुण्याय ब्राह्मणाच्छृत्वा । श्रावयन् महापुण्यं तस्य धर्मः सनातनः ॥
મહાભારતમાખ્યાનં શ્રિતિં માં ચ મરમ્વર્તીમ્ । બ્રાહ્મણાન કેશવં ચૈવ કીર્તયન્નાવર્તીદતિ ॥

જે મનુષ્ય મહાપુણ્યરૂપ આ ઇતિહાસ પુણ્યને માટે પવિત્ર બ્રાહ્મણને શ્રવણ કરાવશે, તેને સનાતન ધર્મ પ્રાપ્ત થશે. મહાભારતના આખ્યાનનું, પૃથ્વીનું, ગાયનું, સરસ્વતીનું, શ્રભવેનાઆનું તથા શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું શ્રીર્તુન કરનારે મનુષ્ય કદી નાશ પામુના નથી.
शृणाति श्रावयद्वापि सततं च यो नरः । सर्वपापविनिमुक्ता वष्णावं पदमाप्नुयात् ॥
પિતૃનુદગ્રતે સર્વોત્ક્રાંદશમમુદ્ભવાન્ । આન્માનં મસુતં ચૈવ સ્ત્રિયં ચ ભરતર્ષભ ॥

જે પુરુષ નિત્યપ્રતિ મહાભારત સાંભળે છે કિંવા સાંભળાવે છે, તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈને વિષ્ણુના પદને પામે છે; એટલુંજ નહિ પણ હે ભરતશ્રેષ્ઠ! તે પુરુષ પોતાની અગિયાર પેઢીના પિતૃઆતો, તથા પુત્ર અને સ્ત્રીસહિત પોતાનાં પણ ઉદ્ધાર કરે છે.
यथा गमद्रा भगवान्यथा मरुमहान्निगिः । उभा ख्याता रत्ननिशी तथा भारतमुच्यते ॥
ન તો સ્વર્ગેગતિ પ્રાપ્ય તુષ્ટિ પ્રાપ્નોતિ માનવઃ । યાં શ્રુત્વેવ મહાપુણ્યમિતિહામમુપાશ્રુતે ॥

જેમ અશ્વર્થવાન સમુદ્ર અને મહાપર્વત મેરુ એ બંને રત્નનિધિતરીકે પ્રખ્યાત છે; તેમ આ મહાભારત પણ રત્નોના ભંડારતરીકે પ્રસિદ્ધ છે. મનુષ્યને આ મહાપુણ્યરૂપ ઇતિહાસ વાંચવા સાંભળવાથી જેવા સંતોષ થાય છે, તેવા સંતોષ સ્વર્ગપ્રાપ્તિથી પણ થતો નથી.
शृण्वन् कृतं पापं वाचा च मनसैव च । सर्व संत्यजति क्षिप्रं य इदं शृणुयाच्चरः ॥
મરતાન્તાં મદજ્ઞન્મ શૃણ્વતામનમૂયતામ્ । નાસ્તિ વ્યાધિભયં તેષાં પરલોકભયં ક્રુતઃ ॥

જે મનુષ્ય આ મહાભારત વાંચે કે સાંભળે છે; તે મન, વાણી અને કાયાવડે કરાયેલાં સર્વ પાપોને ઝટ તજી દે છે. જે મનુષ્ય ઈર્ષ્યારદિત થઈને ભરતવંશીઆનાં મહાન ચરિત્ર વાંચે-સાંભળે છે, તેને વ્યાપ્તિનોજ લય નથી, તો પછી પરલોકનો તો લયજ ક્યાંથી!
इदं हि तदः मामतं पवित्रमाप चात्तमम् । श्राव्यं श्रुतिसुखं चैव पावनं शीलवर्धनम् ॥
ય હદં ભારતં ગજન્વાચકાય પ્રયચ્છતિ । તેન સર્વો મહી દત્તા ભવેત્સાગરમેસલા ॥

આ મહાભારત વેદનુલ્લેખ છે; ઉત્તમ છે; પરમ પવિત્ર છે; સાંભળવા યોગ્ય છે; કર્ણપ્રિય છે અને શુભ આચરણને વધારનાર છે. માટે હે રાજન! જે મનુષ્ય આ ભારતનો અંથ વાંચનારને આપે છે; તેને સમુદ્રપર્યટની સમૂચ પૃથ્વી દાન કર્યાનું કૃણ મુળે છે.
अष्टादश पुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः । वेदाः सांगास्तथैकत्र भारतं चैकतः स्थितम् ॥
મહત્ત્વાદ્ધારવત્ત્વાચ્ચ મહાભારતમુચ્યતે । નિરુક્તમસ્ય યો વેદ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥

એક તરફ અઢાર પુરાણો, સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો તથા અગોસહિત વેદો હોય, અને બીજી તરફ એકલું મહાભારત હોય; તોપણ તે તેઓની બરાબરી કરી શકે છે. કેમકે આ ગ્રંથ અત્યંત મહત્ત્વવાળો અને રહસ્યરૂપી અસાધારણ ભાર-વજનવાળો છે, તેથી પણ એ ‘મહાભારત’ કહેવાય છે. જે પુરુષ મહાભારતના તે રહસ્યને બાણે છે, તે સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે.

जयो नामंतिहासोऽयं श्रोतव्यो मोक्षमिच्छता । ब्राह्मणेन च राज्ञा च गर्भिण्या चैव योषिता ॥
स्वर्गकामो लभेत्स्वर्गं जयकामो लभेज्जयम् । गर्भिणी लभते पुत्रं कन्यां वा बहुभागिनीम् ॥

‘જય’ નામનો આ ઇતિહાસ, મોક્ષની ઇચ્છા રાખનારે, બ્રાહ્મણે, રાજાએ તથા ગર્ભિણી સ્ત્રીએ તો અવશ્ય સાંભળવો યોગ્ય છે. કેમકે એનું શ્રવણ કરવાથી સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળો સ્વર્ગને, જયની ઇચ્છાવાળો જયને અને ગર્ભિણી સ્ત્રી પુત્રને કિંવા મહાભાગ્યશાળી કન્યાને પામે છે.

योगो शतं कनकशृंगमयं ददाति विप्राय वेदविद्वेषे सुबह्वश्रुताय ।

पुण्यां च भारतकथां सततं शृणोति तुल्यं फलं भवति तस्य च तस्य चैव ॥

વેદને બાણનારા એવા બહુશ્રુત બ્રાહ્મણને એક માણસ સુવર્ણનાં શીંગડાંવાળી સો ગાયો આપે અને બીજો નિત્ય પવિત્ર ભારતકથા વાંચે—સાંભળે, તો તેથી તે બંનેને સમાન ફળ મળે છે.

काष्ण वेदमिमं सर्वं शृणुयाद्यः समाहितः । ब्रह्महत्यादि पापानां कोटिस्तस्य विनश्यति ॥

पुत्राः शुश्रूषवः सन्ति प्रेम्णाश्च प्रियकारिणः । भरतानां महज्जन्म महाभारतमुच्यते ॥

વેદવ્યાસે રચેલા આ પાંચમા વેદરૂપ મહાભારતનું જે પુરુષ એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરે છે, તેનાં બ્રહ્મહત્યાદિ કોટી પાપ નાશ પામે છે. વળી આ ઇતિહાસને સાંભળનારા પુત્રો માતાપિતાની સેવા કરનારા, અને સેવકો સ્વામીનું પ્રિય કરનારા થાય છે. એમાં મહાન ભરતવંશીઓનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે તેથી પણ તે મહાભારત કહેવાય છે.

देवा गजर्षयो ह्यत्र पुण्या ब्रह्मर्षयस्तथा । कीर्त्यन्ते धृतपाप्मानः कीर्त्यन्ते कंशवन्तथा ॥

भगवांश्चापि देवशो यत्र देवी च कीर्त्यन्ते । अनेकजननो यत्र कार्तिकेयस्य संभवः ॥

આ મહાભારતમાં પાપરહિત દેવતાઓ, મહાન રાજર્ષિઓ અને પુણ્યસ્વરૂપ બ્રહ્મર્ષિઓનું વર્ણન કરેલું છે; કેશવનું ચરિત્ર વર્ણવેલું છે; ભગવાન મહાદેવ તથા દેવી પાર્વતીનું વર્ણન કરેલું છે, અને અનેક માતાઓથી જન્મેલા કાર્તિકેયનો પણ જન્મ વર્ણવ્યો છે.

ब्राह्मणानां गवां चैव महान्मयं यत्र कीर्त्यते । सर्वं श्रुतिसमूहोऽयं श्रोतव्यो धर्मबुद्धिभिः ॥

मुच्यते सर्वपापभ्यो राहुणा चन्द्रमा यथा । जयो नामंतिहासोऽयं श्रोतव्यो विजिर्गापुणा ॥

વળી આ ઇતિહાસમાં બ્રાહ્મણો અને ગાયોનું માહાત્મ્ય કહેલું છે; તથા આ મહાભારત સર્વ શ્રુતિઓના સમૂહરૂપ છે, માટે ધર્મબુદ્ધિવાળાઓએ પણ એ અવશ્ય વાંચવું—સાંભળવું જોઈએ. વિજયની ઇચ્છાવાળાએ આ જય નામનો ઇતિહાસ અવશ્ય સાંભળવો જોઈએ. કેમકે એથી તે—જેમ રાહુથી ચંદ્ર મુક્ત થાય તેની પેઠે—સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે.

अस्मिन्नर्थश्च कामश्च निखिलेनोपदेक्ष्यते । इतिहासे महापुण्ये बुद्धिश्च परिर्नाष्टिकी ॥

भारतं शृणुयान्नित्यं भारतं परिकीर्तयेत् । भारतं भवने यस्य तस्य हस्तगतो जयः ॥

આ મહાપુણ્યદાયક ઇતિહાસમાં અર્થ અને કામનો એવો સંપૂર્ણ ઉપદેશ છે, કે જથી

તેને વાંચનાર—સાંભળનારની બુદ્ધિ પરમાત્મામાં પણ નિષ્ઠાવાળી થાય છે. માટે સમજી માણસે તો મહાભારતનું વાચન—શ્રવણ કિંવા કથા—શ્રીર્તન નિત્યપ્રતિ કરવું જોઈએ. જેને ધેર મહાભારતનું કથન—શ્રવણ થાય છે, તેને જય પણ હસ્તગતજ છે.

પુણ્યોડયમિતિહાસાખ્યઃ પવિત્રં ચેદમુત્તમમ્ । કૃષ્ણેન મુનિના વિપ્રનિર્મિતં સત્યવાદિના ॥
સર્વજ્ઞેન વિધિજ્ઞેન ધર્મજ્ઞાનવતા સતા । અર્તાદ્રિયેણ શુચિના તપસા ભાવિતાત્મના ॥
ऐश्वर्यैर्वर्तता चैव सांख्ययोगवता तथा । नैकतंत्र विबुद्धेन दृष्टा दिव्येन चक्षुषा ॥
કીર્તિ પ્રથયતા લોકે પાંડવાનાં મહાત્મનામ્ । અન્યેષાં ક્ષત્રિયાણાં ચ ભૂરિદ્રાવિળતેજસામ્ ॥

હે બ્રાહ્મણ! કૃષ્ણ દ્વૈપાયન વ્યાસમુનિ, કે જે સત્યવાદી, સર્વજ્ઞ, દૈવજ્ઞ, ધર્મજ્ઞ, સત્પુરુષ, ઇંદ્રિયાતીત પદાર્થોને જ્ઞાનારા, પવિત્ર, તપવટે શુદ્ધ ચિત્તવાળા, અંશ્વર્યમાં સ્થિતિવાળા, જ્ઞાન-નિષ્ઠ, યોગનિષ્ઠ, અનેક શાસ્ત્રોના ઉત્તમ જ્ઞાતા અને દિવ્ય દૃષ્ટિથી જોઈને મહાત્મા પાંડવો તથા બીજા મહાત્માજ્ઞેવી ક્ષત્રિયોની શ્રીર્તિને જગતમાં પ્રસિદ્ધ કરનારા છે; તેમણે આ મહાભારત નામનો પુણ્યમય પવિત્ર ઇતિહાસ રચ્યો છે અને તેથી તે આવો ઉત્તમ થયો છે.

अष्टादशपुराणानां श्रवणाद्यत्फलं भवेत् । तत्फलं समवाप्नोति वैष्णवां नात्र संशयः ॥

स्त्रियश्च पुरुषाश्चैव वैष्णवं पदमाप्नुयुः । स्त्रीभिश्च पुत्रकामाभिः श्रोतव्यं वैष्णवं यशः ॥

અદ્વારે પુરાણોના શ્રવણથી જે ફળ થાય છે, તેટલુંજ ફળ મહાભારતના શ્રવણથી વૈષ્ણવ-ને પ્રાપ્ત થાય છે, એમાં સંશય નથી. સ્ત્રીઆ તેમજ પુરુષો ભારતના શ્રવણથી વૈષ્ણવપાણને પામે છે. પુત્ર-સ્ત્રાવાળી સ્ત્રીઆએ તો વિપ્રજ્ઞાના યશસ્વ મહાભારત અવશ્ય શ્રવણ કરવું.

नरं धर्मकामेन सर्वः श्रोतव्य इत्यपि । निखिलेनेतिहासोऽयं ततः सिद्धिमवाप्नुयात् ॥

गृण्वन् श्राद्धः पुण्यशीलः श्रावयंश्चेदमद्भुतम् । नरः फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ॥

ધર્મ ઇત્યાદિની કામનાવાળા પુરુષે તો આ સમગ્ર ઇતિહાસ સાંભળવો જોઈએ; કેમકે તેથી તેને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. જે મનુષ્ય પુણ્યશીલ અને શ્રદ્ધાવાન થઈને આ અહભુત ઇતિહાસ શ્રવણ કરે છે અને શ્રવણ કરાવે છે, તે બંને રાજસૂય યજ્ઞ અને અશ્વમેધ યજ્ઞનાં ફળને પ્રાપ્ત થાય છે.

त्रिभिर्वर्षैर्लब्धकामः कृष्णद्वैपायनो मुनिः । नित्योत्थितः शुचिः शक्तो महाभारतमादितः ॥

तपो नियममास्थाय कृतमेतन्महर्षिणा । तस्मान्नियमसंयुक्तः श्रोतव्यं ब्राह्मणैरिदम् ॥

કૃષ્ણદ્વૈપાયન મુનિ પવિત્રતાથી આ મહાભારતને ત્રણ વર્ષના નિત્ય ઉદ્યોગવટે રચીને પૂર્ણ મનોરથવાળા થયા હતા. મહર્ષિ વ્યાસે આ મહાભારત તપ અને નિયમ ધારણ કરીને રચ્યું હતું; માટે બ્રાહ્મણોએ પણ એને નિયમયુક્ત થઈને વાંચવું સાંભળવું જોઈએ.

महीं विजयते राजा शत्रूंश्चापि पराजयेत् । इदं पुंसवनं श्रेष्ठमिदं स्वस्त्यं नं महत् ॥

महिषीयुवराजाभ्यां श्रोतव्यं बहुशस्तथा । वीरं जनयते पुत्रं कन्यां वा राज्यभागिनीम् ॥

આ ઇતિહાસ શ્રવણ કરવાથી રાજા પૃથ્વીનો વિજય કરે છે અને શત્રુઓનો પરાજય કરે છે. વળી એથી શ્રેષ્ઠ પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે અને મહાન કલ્યાણ થાય છે. આ ઇતિહાસ રાજમ-હિષીએ યુવરાજસહિત વારંવાર સાંભળવો જોઈએ; કારણ કે તેથી તેને પેટે વીરપુત્ર જન્મે છે અને કન્યા જન્મે તો તે રાજાની રાણી થાય છે.

યથેદં શ્રાવયેદ્દિદ્વાન્સદા પર્વણિ પર્વણિ । ધૂતપાપ્મા જિતસ્વર્ગો બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતં ॥

યથેદં શ્રાવયેચ્છ્રાદ્દે બ્રાહ્મણાન્પાદમંતતઃ । અક્ષય્યમન્નપાનં વૈ પિતૃસ્તસ્યોપનિષ્ઠતે ॥

જે વિદ્વાન પુરુષ હમેશાં પ્રત્યેક પર્વના દિવસે આનું શ્રવણ કરાવે છે, તે પાપરહિત અને સ્વર્ગને જીતનારો થઈને બ્રહ્મદશાને પ્રાપ્ત થાય છે. જે પુરુષ શ્રાદ્ધપ્રસંગે બ્રહ્મવેતાઓના ચરણ સમીપમાં આ સંવાદનું શ્રવણ કરાવે છે, તેના પિતૃઓ પણ અપ્પૂટ અન્ન-પાન પામે છે.

इतिहासमिमं पुण्यं महाथ वेदसंमितम् । व्यामाक्तं श्रूयत यन्नं कृत्वा ब्राह्मणमग्रतः ॥

સ નરઃ સર્વકામાંશ્ચ કીર્તિ પ્રાપ્યેહ શૌનક । ગચ્છંત્પરમિકાં સિદ્ધિમત્ર મે નાસ્તિ સંશયઃ ॥

હે શૌનક ! જે મનુષ્ય વ્યાસે કહેલા, મહાન અર્થવાળા અને વેદતુલ્ય આ પવિત્ર ઈતિહાસનું શ્રેષ્ઠ શ્રાવણ (બ્રહ્મવેતા) પાસેથી શ્રવણ કરે છે; તે આ લોકમાં સર્વ કામનાઓને તથા શ્રીર્તિને મેળવી અતે ઉત્તમ સિદ્ધિને પામે છે, એમાં મને કંઈ પણ સંશય નથી.

श्रावयत् ब्राह्मणाश्चछ्राद्ध यथैनं पादमन्ततः । अक्षय्यं तस्य तच्छ्राद्धमुपावतन्पितृनिह ॥

ભારતં પરમં પુણ્યં ભારતે વિવિધાઃ કથાઃ । ભારતં સેવ્યતે દેવેર્ભારતં પરમં પદમ્ ॥

જે કોઈ શ્રાદ્ધના અંતમાં ભારતનું એક પાદ પણ શ્રાવણોને સંભળાવે, તેનું શ્રાદ્ધ તેના પિતૃઓને અક્ષય થઈને પ્રાપ્ત થાય છે. મહાભારત પરમ પુણ્યદાયક છે; કેમકે તેમાં વિવિધ પ્રકારની કથાઓ છે. વળી દેવતાઓ પણ મહાભારતનું સેવન કરે છે; કેમકે તે પરમપદને આપનાર છે.

भारतं सर्वशास्त्राणामुत्तमं भरतर्षभ । भारतान्प्राप्यते मांक्षस्त्वन्वमेतद्ब्रवीमि तव ॥

एवमेतन्महाराज नात्र कार्या विचारणा । श्रद्धधानेन वैभाव्यमेवमाह गुरुर्मम ॥

હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! હું તને સત્ય કહું છું કે, સર્વ શાસ્ત્રોમાં મહાભારત ઉત્તમ છે અને તેના શ્રવણ-મનનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. હે મહારાજ ! આ પ્રમાણે મેં જે કહ્યું, તે તેમજ છે. એમાં કંઈ વિચાર કરવા જેવું નથી. મારા ગુરુએ પણ મને એમજ કહ્યું છે કે, મનુષ્યે મહાભારત ઉપર અવશ્ય શ્રદ્ધાળુ થવું.

वेद रामायण पुण्य भारत भरतर्षभ । आदौ चांते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ॥

હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! વેદ, રામાયણ અને પવિત્ર મહાભારત, એ સર્વમાં આદિ, મધ્ય તથા અંતમાં શ્રીકૃષ્ણનું જ શ્રીર્તન કરવામાં આવ્યું છે.

भारतश्रवणं राजन् पारणं च नृपात्तम । सदा यत्नवता भाव्यं श्रेयस्तु परिमिच्छता ॥

आकर्ण्य भक्त्या सततं जयाख्यं भारतं महत् । श्रीश्चकीर्तिस्तथा विद्या भवन्ति सहिताः सदा ॥

હે ઉત્તમ રાજા ! ઉત્તમ કલ્યાણને ઈચ્છનારા પ્રત્યેક પુરુષે ભારતનું શ્રવણ કરવામાં તથા તેનું પારાયણ કરવામાં નિત્ય યત્નશીલ રહેવું. (કેમકે) 'જય' નામના આ મહાભારતનું જે ભક્તિપૂર્વક નિત્ય શ્રવણ કરે છે, તેને સદા વિદ્યાસહિત લક્ષ્મી અને શ્રીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

श्रीपरमेश्वरस्तोत्रम् ।

जगदीश ! सुधीश ! भवेश ! विभो ! परमेश ! परात्पर पूत ! पितः ॥
 प्रणतं पतितं द्रुततत्त्वजनं जनतारण तारय तापितकम् ॥ १ ॥
 गुणहीनमुदीनमलीनमतिं त्वयि पातरि दातरि चापरतिम् ॥
 तमसा रजसावृतवृत्तमिमं ॥ जन० ॥ २ ॥ मम जीवनमीनमिमं
 पतितं मरुघोरभुविह मुवीहमहो ॥ करुणाब्धिचलोर्मिजलानयनं
 ॥ जन० ॥ ३ ॥ भववारण ! कारण कर्मततौ भवसिंधुजले शिव
 मयमतः ॥ करुणाञ्च समर्प्य तरिं त्वरितं ॥ जन० ॥ ४ ॥ अतिनाश
 जनुर्मम पुण्यरुचि ! दुरितौघभरैः परिपूर्णभुवः ॥ सुजघन्यः गण्य-
 मपुण्यरुचिं ॥ जन० ॥ ५ ॥ भवकारक ! तारकहारक हे भवता-
 रक पातकदारक हे ॥ हर शङ्कर किंकरकर्मचयं ॥ जन० ॥ ६ ॥
 तृपितश्चित्तमस्मि मुधां हितमेऽन्युत ! चिन्मय ! देहि वदान्यवर ॥
 अतिमोहवशेन विनष्टकृतं ॥ जनतारण तारय तापितकम् ॥ ७ ॥
 प्रणमामि नमामि नमामि जनं भवजन्मकृतिप्रणिमूदनकम् ॥
 गुणहीनमनन्तमितं शरणं जनतारण तारय तापितकम् ॥ ८ ॥

श्रीस्तवपञ्चकस्तोत्रम् ।

नमस्ते मतं सर्वलोकाश्रयाय नमस्ते चित्ते विश्वरूपात्मकाय ॥
 नमोऽद्वैततत्त्वाय मुक्तिप्रदाय नमो ब्रह्मणे व्यापिने निर्गुणाय ॥ १ ॥
 त्वमेकं शरण्यं त्वमेकं वरेण्यं त्वमेकं जगत्कारणम् विश्वरूपम् ॥
 त्वमेकं जगत्कर्तृपातृप्रदृत्तं त्वमेकं परं निश्चलं निर्विकल्पम् ॥ २ ॥
 भयानां भयं भीषणं भीषणानां गतिः प्राणिनां पावनं पावनानाम् ॥
 महोच्चैः पदानां नियन्तृ त्वमेकं परेषां परं रक्षणं रक्षणानाम् ॥ ३ ॥
 परेश ! प्रभो ! सर्वरूपाविनाशिन्ननिर्देश्य सर्वेन्द्रियागम्य सत्य ॥
 अचिन्त्याक्षर ! व्यापकाव्यक्ततत्त्वाजपाभासकाधीश ! पायादपायात्
 त्वदेकं स्मरामस्त्वदेकं भजामस्त्वदेकं जगत्साक्षिरूपं नमामः ॥
 सदेकं विधानं निरालम्बमीशं भवाम्भोधिपोतं शरण्यं ब्रजामः ॥ ५ ॥

પરમેશ્વરસ્તોત્રનો અર્થ

હે પ્રભો ! હે જગદીશ ! હે જ્ઞાનીઓના પણુ ધર્મ ! હે સંસારના સ્વામી ! હે સર્વવ્યાપક ! હે પરમેશ્વર ! હે પરાત્પર ! (પરથી પણુ પર !) હે પવિત્ર ! હે પિતા ! હું પતિત (પાપી) અને તત્ત્વજ્ઞાનથી રહિત આપને પ્રણામ કરું છું. હે જનતારણ ! (મનુષ્યોને તારનાર) મને તાપમાં તપી રહેલાને તારો. (૧) હું ગુણહીન, ધણેજ દીન તથા મલિન મતિવાળો છું. આપ દાતાર અને પાલનકર્તા છો, છતાં પણ મારી મતિ આપનામાં આસક્ત રહેતી નથી. મારી વૃત્તિઓ હમેશાં તમેગુણ તથા રમેગુણથી ઘેરાયલી રહે છે, માટે હે જગતને તારનાર પ્રભુ ! માફ બહુ તપી રહેલાનું રક્ષણ કરો. (૨) અહો ! માફ જીવન આ સંસારરૂપી મહાઘોર મરુભૂમિમાં માછલાંની પેઠે દુઃખી થઈ પડેલું છે. આપ આપના કરુણરૂપી સમુદ્રની લહરિવડે તેનાપર જળસિંચન કરી હે જનતારણ ! મને તપી રહેલાને તારો. (૩) હે ભવતારણ ! (સંસારમાં ડૂબવા ન દેનાર !) આપજ આ જગતરૂપી કર્મવિસ્તારના કારણરૂપ છો. હે કલ્યાણરૂપ ! ભવ-સાગરના જળમાં ડૂબી રહેલા એવા મારા દુઃખી જીવને નાવ આપી મારો એમાંથી ઉદ્ધાર કરો. (૪) હે જનતારણ ! હે પવિત્ર બુદ્ધિવાળા ! મારો ફરીથી જન્મ ન થાય એમ કરી પાપોના પ્રવાહરૂપી ભારથી પરિપૂર્ણ થયેલી આ પૃથ્વીમાંથી અતિ અધમ, નજીવા, પાપબુદ્ધિવાળા અને તપી રહેલા એવા મારા જીવનો ઉદ્ધાર કરો. (૫) હે સંસારના કર્તા ! હે તારક ! હે નરકનાં દુઃખોનો નાશ કરનારા ! હે સંસારમાંથી તારનારા ! હે પાપોનો નાશ કરનારા ! હે કલ્યાણ કરનારા ! હે જનતારણ ! તપી રહેલા આ દાસનાં સર્વ કર્મોના સમૂહનો નાશ કરી ઉદ્ધાર કરો. (૬) હે અચ્યુત ! હે ચિન્મય ! હે વર દેનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હું તૃણાતુર થયેલો છું, માટે મને જ્ઞાનરૂપી અમૃત આપો. અત્યંત મોહને વશ થઈને મેં મારા સર્વ કર્તવ્ય કર્મોનો નાશ કરેલો છે; માટે મને તપી ગયેલાને તારો. (૭) હે જનતારણ ! હું આપને પ્રણામ કરું છું, હું આપને નમસ્કાર કરું છું, નમસ્કાર કરું છું; આપ સંસારના જન્મ તથા કર્મોનો નાશ કરનાર, નિર્ગુણ અને અનંત છો. હું અત્યંત સંતાપિત થઈને આપને શરણે આવેલો છું, માટે આપ મને તારો. (૮)

શ્રીસ્તવપંચકસ્તોત્રનો અર્થ

સત્યસ્વરૂપ અને સર્વે લોકોના આશ્રયભૂત હે પ્રભો ! આપને નમસ્કાર હો. જ્ઞાનસ્વરૂપ અને વિશ્વના આત્મારૂપ આપને નમસ્કાર હો. અદ્વૈતતત્ત્વસ્વરૂપ અને મોક્ષ આપનાર એવા આપને હું નમસ્કાર કરું છું. સર્વવ્યાપક અને નિર્ગુણ બ્રહ્મરૂપ આપને નમસ્કાર કરું છું. (૧) હે પરમાત્મન ! તમેજ સર્વના આધારરૂપ છો, તમેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છો, તમેજ જગતનું કારણ અને વિશ્વરૂપ છો. આ જગતના ઉત્પન્ન કરનાર, પાલન કરનાર અને સંહાર કરનાર તમેજ છો; તથા તમેજ સર્વથી પર, નિશ્ચય અને નિર્વિકલ્પ છો. (૨) હે પ્રભો ! આપ સર્વ ભયના પણુ ભયરૂપ અને ભીષણના પણુ ભીષણરૂપ છો. આપ પ્રાણીમાત્રના ગતિસ્વરૂપ અને પવિત્રને પણુ અધિક પવિત્ર કરનાર છો. આપજ સર્વોત્તમ પદના નિયંતા, પરથી પણુ પર અને રક્ષકોના પણુ રક્ષક છો. (૩) હે પરમેશ્વર ! હે પ્રભો ! આપ સર્વ રૂપોમાં અવિનાશીરૂપ, વર્ણવી શકાઓ નહિ એવા, સર્વ ઇન્દ્રિયોથી જાણી શકાઓ નહિ એવા અને સત્યસ્વરૂપ છો. આપ ચિંતવી શકાઓ નહિ એવા અક્ષર, સર્વવ્યાપક, અવ્યક્ત તત્ત્વરૂપ અને અજપા મંત્રનો ભાસ કરાવનાર છો, આપ સંકટમાંથી માફ રક્ષણ કરો. (૪) હું એક આપનુંજ સ્મરણ અને આપનુંજ ભજન કરું છું અને હે જગતના સાક્ષીરૂપ ! આપનેજ નમસ્કાર કરું છું. આપજ સતસ્વરૂપ, આશ્રયસ્વરૂપ, અવલંબનરહિત, ધર્મ અને સંસારસાગરમાંથી તરવાને આશ્રય કરવા યોગ્ય નૌકાસ્વરૂપ હોવાથી. હું આપનેજ શરણુ થયો છું. (૫)

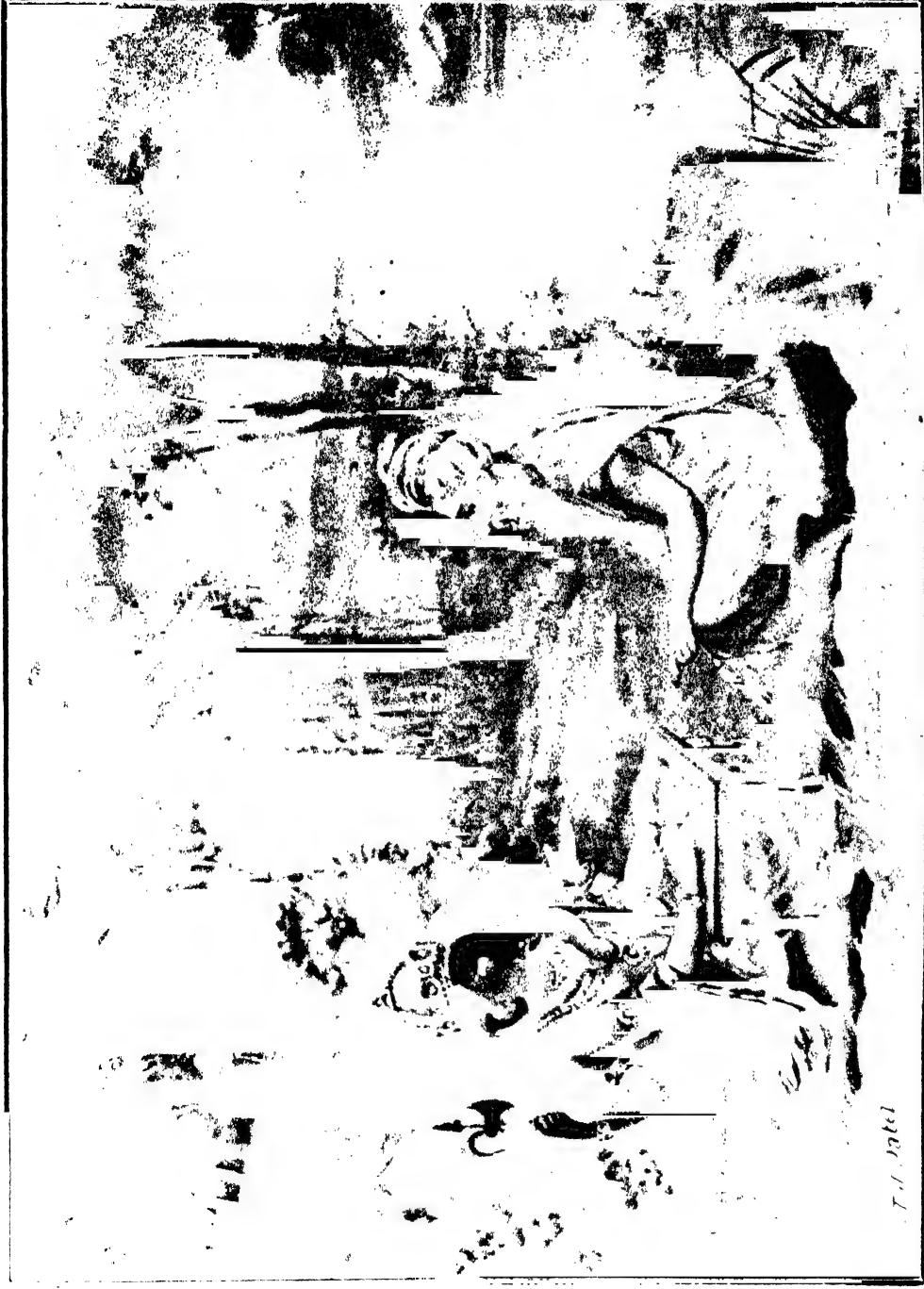

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत । अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् । धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥
कृपासिंधो ! श्रीकृष्ण मुगरे ! दुष्टदलन धरे देह दुलारे ; जगतगुरो ! जुगजुग बहुनामी, ज्ञान-चरित अवतार नमामि ।
ज्ञान-गीता तव बंसी अनेरी, हमरे चित्त वसहु कही तेरी ; आशुन पाप कुमति हर लीजे, तव गुन कृपा सब हों दे दीजे ॥
जय श्रीकृष्ण ! जय श्रीराम ! अधम उद्धारक पुरणकाम ; ईश्वर, अल्ला, तेरे नाम, सबको सन्मति दे भगवान ॥
(मुद्रक और प्रकाशक:-सस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय, भद्रकेपास-अहमदाबाद और बंबई-२)

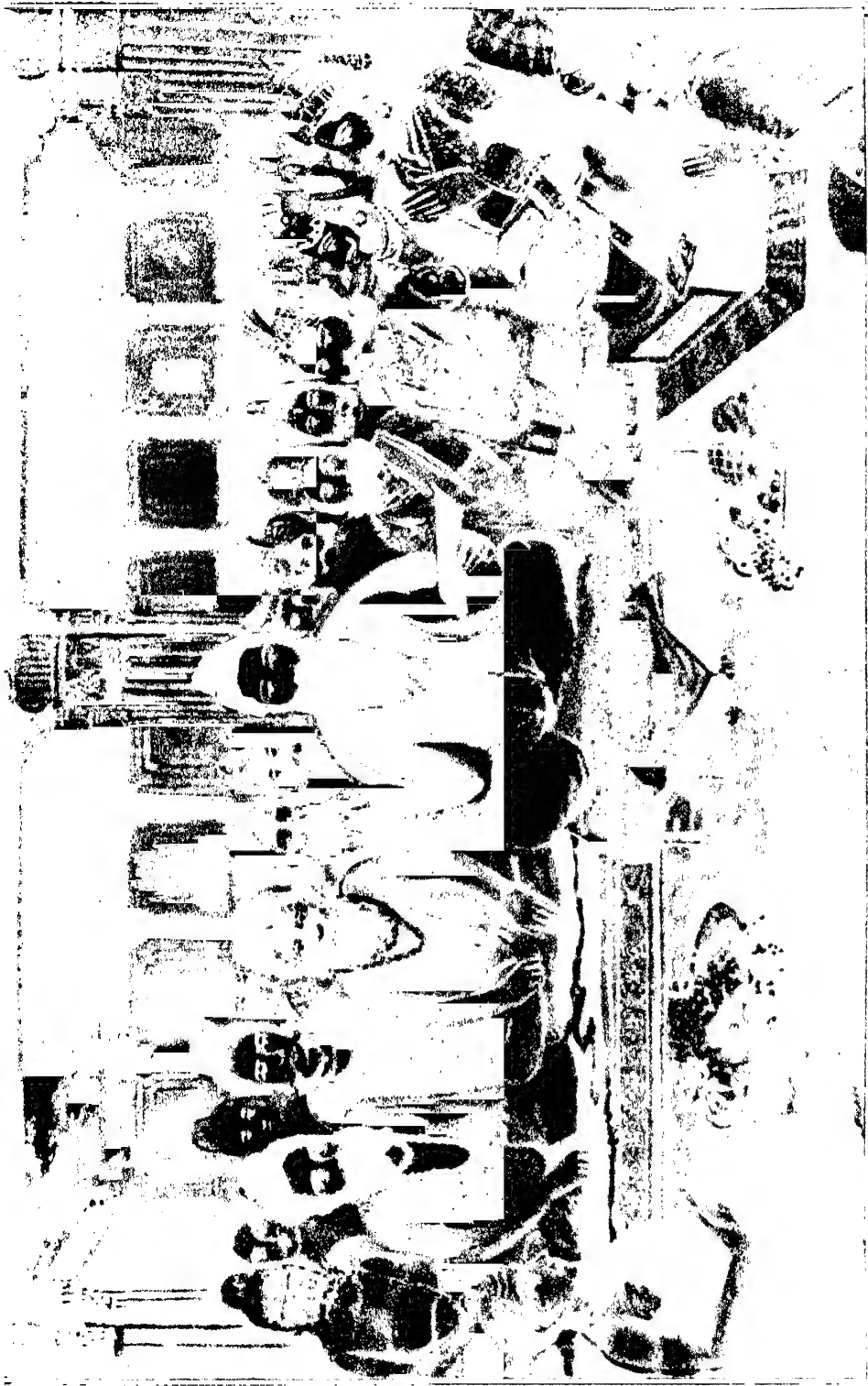
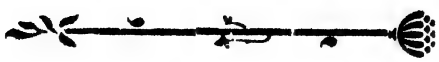

પરાક્રમની મૂર્તિ અર્જુન અને પરમ યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ

પડીશો અને અંધુઓ વચ્ચેને યુદ્ધસ્થળમાં ઉભેલા જેમ અર્જુનને એટલી અમી સાગળી થઈ આવી કે તે દશધાર નીચે નદી દફને પેસી ગયા અને શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે કહ્યું કે, હે પ્રભા! અચારે મારો ક્ષાત્રિયસ્વભાવ દબાઈ ગયા છે, મારે માત્ર જેમાં ક્ષેપ હોય તે મને કહો. હું આપના શિષ્ય છું, આપને સારણ છું, મને માર્ગ બતાવો. ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે, હે પાર્થ! યદ્યેનાથો પ્રાપ્ત થયેલું આ ધર્મશુદ્ધ તારે મારે સ્વર્ગને ખુલા દરવાજા જેવું છે. આવું યુદ્ધ ભાગ્યશાળીનજ પ્રાપ્ત થાય છે. જે એમાં દલ્હાઈશ તે સ્વર્ગને પામીશ, અને છત્રીશ તે પૃથ્વીને બાગવીશ. મારે હે ભારત! યુદ્ધમાટે ખંડો થઈ જા.

વિઘ્નવિનાશક ભગવાન શ્રીગણેશ મહર્ષિ વ્યાસ મહાભારત લખાવી રહ્યા છે.
 ગણેશે પ્રથમથી કહેલું કે, “લખવામાં મારી કલમ ક્ષણમાત્ર પણ અટકવી બેઠાં નહિ” ત્યારે વ્યાસે પણ કહેલું કે “તમારે પણ
 મારા કહેવાનો અર્થ સમજ્યા વગર કોઈ શબ્દ લખવો નહિ” અર્થાત ‘હરિભટ વડોદરા’ પેઠે વગર સમજાયે શ્રમ કરવો નહિ.

રાજર્ષિ જન્મેજ્યે સર્પસત્રમાટે દીક્ષા લીધેલી સાંભળાને શ્રીકૃષ્ણદેવાયન વ્યાસ શિષ્યોસદિત યતસભામાં પંચાયો. રાજર્ષિ મંડળ સદિત સામા જઈ તેડી લાગ્યા; મુવણોસિતે પથરાવ્યા; અર્ધ પૂજાદિ કયા અને પાંન ગ્રેસી ક્રમદ્વયળ વગ્ધુ. પછી સર્વથી પૂજનગદા એવા શ્રીવ્યાસ ભગવાને સભાસદોની સામી પૂજા કરી. (અતેક વંદન હો એ સર્વ પૂજ્ય પરમગુરુ મહર્ષિન.) નિરંભિમાન ને વાસસ્થભાવને પ્રાપ્ત થાઓ એમો આધુનિક માનવોને પૂર્વજોતી એવી એવી આદર્શપૂત સંપત્તિઓ. પછી જન્મેજ્યે પોતાના પ્રાપ્તમાદ મહર્ષિ વ્યાસગ્રંથે દાથવેડીને પોતાના પૂર્વજોના યુક્તાકારણુદં કહેવા પ્રાર્થના કરી. વ્યાસની સ્વશિષ્ય વંશ પાવનને આજ્ઞા થતાં તેઓ ગુરુ, દિવંત અને અન્ય વિદ્વાનોને નમસ્કાર કરી મદાભારતને પ્રતિદાસ કહેવા લાગ્યા.

સિંહને પળ ઝાલાં દેનારા નિડર આર્યે બાલક “ભરત”

આશ્રમમાં તેમજ આસપાસનાં જંગલોમાં જઈને આ એવી ખેલકૂદ અને તોફાન મચાવ્યા કરતો કે જેથી

માણસો તથા પશુ પછાદિ હેરાન હેરાન થઈ જતાં. આથી એને ‘સર્વદમન’ પણ કહેતા. એક દિવસ પર્યટની ‘ગાંધી’ સિંહનું બચ્ચું રમવાં લેતી તેને પણ રમકડાં જે

બગલમાં થઈ ચાલવા માંડ્યું. સિંહણ આનું જોતોજ ગાલ હિંમત પણ બદાફરે ફાંપી નાં. નિડર બચ્ચા જરોને એવી તો આંખો દેખાવી કે સિંહણ આમીજ ગલ !!

દેવવ્રતની લીધે પ્રતિજ્ઞા —“પિતાના પછી તેમનું રાજ્ય મારે નહિ લેવું પણ સત્યવતીના ભાવી પુત્રને આપવું; તથા મારે છેવટ સુધી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.” પછી સત્યવતીના બેઉ પુત્ર ગુજરી જતાં તેણે દેવવ્રતને રાજા બનવાનો અને પરણવાનો આગ્રહ કર્યો. ત્યારે પણ પ્રખ્યાત મત્યગ્રેમી અને મહાન સ્વાર્થત્યાગી દેવવ્રતે જરાય ન ડગતાં કહ્યું કે:—આ તો શું પણ ઇન્દ્રનું, કે ત્રણે લોકનું કે એથી પણ મોટું રાજ્ય હોય; તો તેને પણ સત્યને ખાતર તણ દઉં; પણ સત્યને તમનું નહિ. આથીજ તે “લીધે” કહેવાયા. ॥ રઘુકુલ રીતિ સદા ચઢી આઇ । પ્રાણ જાહિં વરૂ વચન ન જાઇ ॥

ગલીદેડા રમતાં ધૂતરાળ અને પાંદુના કુમારોની મોઢાં ફાગમાં જમ પડી. તેઓ મંત્રાવા ઢાળ્યા. એવામાં એક અજાણ્યા બ્રાહ્મણ (દ્રોણ)ને આવતા બોધ સર્વ કુમારો તેમની આસપાસ વીંટાળ વળ્યા. દ્રોણે દડો ફાગત ગાળતાં કહ્યું કે-ચિહ્નાર છે તમારા ક્ષત્રિયપણુને અને વિદ્યાભ્યાસને કે તમે ભરતવંશમાં જન્મવા છતાં મોઢાં જેવી તુચ્છ વસ્તુ પલ્લુ કાઢી શકના નથી? શેા હું દર્મનીજ મળોઁઓવડે કાઢી આપું; તમે મને બોળન આપજો. પછી દ્રોણે તે તરતજ કાઢી આપી. કુમારોએ રાહડાજી થઈ જઈ અને તેમનું નામ તથા બીજી યું યું સેવા કરીએ ? તે પૂછ્યું. દ્રોણે કહ્યું કે સર્વ વાન લીભમે કહેજો. તે તરતજ મને ઓળખશે. પછી કુમારોએ જઈ પિતામદને કહેતાં તેમણે દ્રોણને તેડાવ્યા. પડે સત્કાર કરી ઉપકાર માન્યો અને કુમારશાળામાં આવ્યાર્ નીમ્યા.

બીજા, ધૃતરાષ્ટ્ર અને સભાસદો વચ્ચે સમક્ષ દ્રોણાચાર્ય વિદ્યાર્થીઓની ધનુષિદા તપાસી રહ્યા છે. ધૃણાખરાઓને પૃથ્વરહમાંજ એકાગ્રતા-
ગદિત જોઈતે નાપાસ કર્યા. અને અર્જુન એકાગ્રતાવાળો જણાતાં તેનેજ ખાણુ છોડવા આજ્ઞા કરી. તે લક્ષ વીધવામાં સફળ પણ થયા. જે
એકનિષ્ઠ થવાને બદલે અનેક બાબતો પાછળ મનોભ્રમ વેરી નાખી “ સગ્ય બંદરકા વેપારી ” અનેવા બન્ય; તે માનવ કાઠપણ કામમાં પૂરેા
કરતેદમદ થઈ શકતો નથી. કહેવત છે કે “લાખ શુદ્ધિ લગ્યડી, તે ફોડ શુદ્ધિ કર્યડી; (પણ) એક શુદ્ધિ બાપડી કે સામે મોઢે તાપડી !”

દુષ્ટ દુઃશાસન ભરીસભામાં દ્રાપદીનાં વસ્ત્ર ખેંચી રહ્યા છે:-પાંડવો તો જાણે સર્વદેવ હારી બેઠા, તેથી સહાય નથી કરી શકતા; પરંતુ સભામાં ગુરુ, આચાર્ય, પિતામહ દિગ્ વૃક્ષા અને અનંક રાજાઓ હતા તેઓ પણ અર્થદાસજ નીકળ્યા ! જો એમ ન હોત તો દ્રાપદીનું પથ્થરને પીગળાવે એવું રુદન અને કષ્ટ સગી નજરે જોવા છતાં તેઓ ચાલવાજ કેમ દે ! છવટે મહાસતી દ્રાપદીએ જો હાથ જોડીને દયાસિંધુ શ્રીહરિનું શરણ લઈ સહાય માગી કે:-“દુઃખ હરો હારિકાનાથ શરણ મેં તેરી...” અનાથોનો નાથ શ્રીહરિ આ કળિકાળમાં પણ શ્રદ્ધાભક્તિસંપન્ન ભક્તજનની હંડા હૃદયની પ્રાર્થના વૃથા જવા દે નહિ, તો પછી આ તો પરમભક્ત દ્રાપદીનો પોકાર ! નિરાધારનો આધાર તરતજ ંહારે ધાયો, અને દુઃશાસન જેવો મહાળજવાન પણ ખેંચો ખેંચીને થાકી ગયો ત્યાંસુધી ઉપરાઉપરી વસ્ત્ર પૂર્યા ક્યાં ! પાશ્વ-ત્ર્યોના સ્વાર્થશિક્ષણમાં રૂપીને ઋષિમુનિઓનું શિક્ષણ વિસરી જનારાઓ તો આવી બાળતાને બસ ગપસપજ ગણી કાઢવાના. હા, મેસ્મેરીઝમની માનસવિદ્યા કહાય તેમને સાચી લાગે; પરંતુ યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને મહાસતી દ્રાપદીનાં યોગસામર્થ્ય જાણવા-સમજવાનું તો તે બિચારાઓનાં કિરમતમાં હોયજ ક્યાંથી ! આ પછીના પૃષ્ઠપર છપાયેલી પ્રાર્થના તો ઋષિમુનિઓમાં શ્રદ્ધાળુ હોય અથવા આર્યોના સ્ત્રીમાતિસૂક્ષ્મ મહાશક્તિના જ્ઞાતા હોય તેમનેજ માટે છે બાઈ !

द्रौपदीकी प्रभुप्रार्थना

बिनकाज आज महाराज लाज गई मेरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ॥
दुःशासन वंशकुठार महादुःखदाई । कर पकरत मेरा चीर लाज नहीं आई ॥
अब भयो धर्म को नाश पाप रह्यो छाई । लखी अधम सभाकी ओर नारी बिलखाई ॥
शकुनि दुर्योधन करन खडे खल घेरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी १
तुम दीननकी सुधि लेत देवकीनंदन । महिमा अनंत भगवंत भक्त-दुःख-भंजन ॥
तुम किया सिया दुःख दूर शंभुधनुखंडन । हे तारण मदनगोपाल मुनिमनरंजन ॥
करुणानिधान भगवान करी क्यों देरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी २
बैठा जहां राजसभाज नीति सब खाई । नहि कहत धर्मकी बात सभामें कोई ॥
पांचों पति बैठे मौन कोन गति होई । लै नंदनंदन को नाम द्रौपदी रोई ॥
करि करि विलाप संताप सभामें टेरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ३
तुम मुनि गजेंद्रकी टेर विश्वअघनाशी । ग्रह मारी छुड़ायो बंध काटी पगफांसी ॥
में धरौं तुम्हारा ध्यान दारिकावासी । अब काहे राजसभाज कगवत हांसी ॥
अब कृपा कर्ग यदुनाथ जानि चित चेरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ॥
तुम पति राखी प्रल्हाद दीनदुःख टारो । भये खंभ फारी नरसिंह असुर संहारो ॥
ब्रज खेलत केशी आदि वकासुर मारो । मथुरा मुष्टिक चाणूरकंसमद गारो ॥
तुम मातपिताकी जाय छुड़ाई बेरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ५
ले भक्तनहित अवतार कन्हाई तुमने । यमलार्जुनकी जड योनि छुड़ाई तुमने ॥
जल बरसत प्रभुता अगम दिखाई तुमने । नखपर गिरि धरि ब्रज लीयो उगारी तुमने ॥
प्रभु अब बिलंब क्यों करी हमारी बेरी । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ६
मुनि दीनबंधु भगवान भक्तहितकारी । भये चीररूपमें प्रगट हरो दुःख भारि ॥
खंचत हारो मतिमंद वीर बलकारी । रख लई दीनकी लाज आप बनवारी ॥
बरसत हरसत सुर सुमन बजावत भेरि । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ७
क्या करी दारिकानाथ मनोहर माया । अंबरका लगा पहाड पार नहीं पाया ॥
तिहूं लोक चहुंदिशि भुवन चीर दरशाया । बंदत गणेशपरसाद कृष्णगुण गाया ॥
दीननकी दीनानाथ विपति निरबेरि । दुःख हरा दारिकानाथ शरन में तेरी ८

કૈલાસપતિ ફીલવા તત્પર થતાં ગંગાજી ભૂમિપર પધારે છે.

પ્રખર તપથી મહાદેવને પ્રસન્ન કરનારા ભગીરથ ગંગાજીનું ભક્તિભાવે દર્શન કરતા ઉભા છે; બીજી તરફ સિંહવાદિની પાર્વતીજી પણ પોઠીઆને ટેકવી સાનંદાશ્ચર્યથી ભાળી રહ્યાં છે.

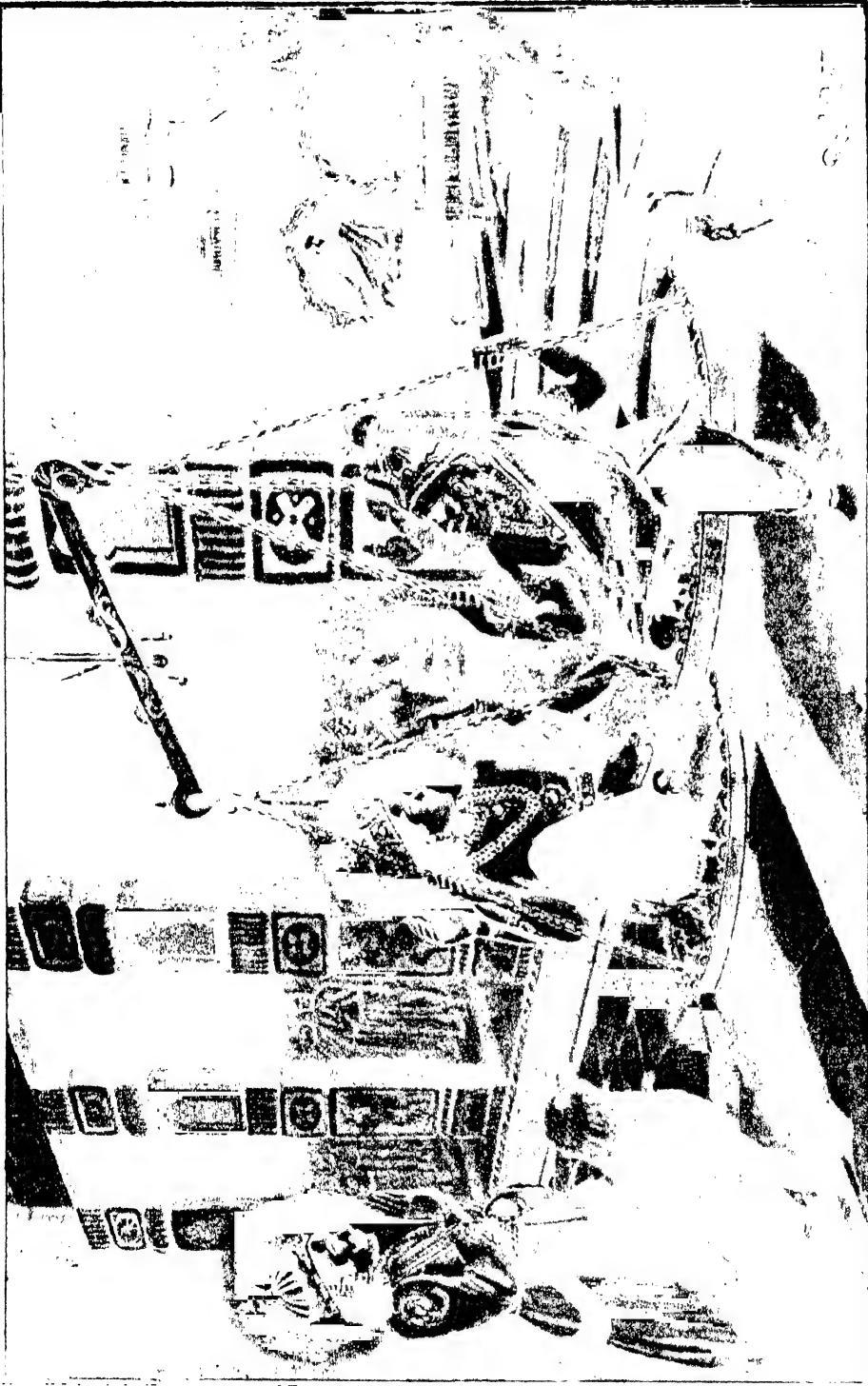
... હાથોપાથો કાણેકરેકે દાલે દુપ્પાકરે પ્રસાદાલે તીલે શ્રી મંત્રક ફાલેદાલે, - એ દેશીક દુપ્પાકરે હાથોપાથો
 કરેકે, મિત્રાસપ્ત દાલે મિત્રાસપ્ત પ્રાસાદાલે બાલેલે લેલે દુ 'લિંગ મંત્રાલે પ્રાસાદાલે ફાલેલે દાલે દુ 'લિંગા-લે
 લે લિંગાલે લેલેલે લેલે લે 'લિંગાલે પ્રાસાદાલે ફાલેલે પ્રાસાદાલે લેલે 'લિંગાલે પ્રાસાદાલે ફાલેલે લેલે
 પ્રાસાદાલે મિત્રાસપ્ત લેલેલે લેલેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે લેલે
 લેલે
 પ્રાસાદાલે લેલે
 લેલે

રાજા નળનું દમયંતીને છોડી જઈને—યુગયુગેક રાજા નળ નળનું દમયંતીને છોડી જવાથી તેમની સાથે મહાસતી દમયંતી પણ એકજ વસ્ત્રોર વાલી નીકળ્યાં. તેમને જલનારા પુ-
 ૭૩૨ની મનાઈને લીધે મળવગમાંથી પણ મૂડી અન્ન નેટલો પણ કોઈએ સત્કાર કર્યો નહિ. આથી બંને જણ અનેક દિવસોસુધી નિરાહાર રહ્યાં. એક રથો પરીએ જણાતાં તેમને પડકવામાટે નળે
 ચોતે નન્ન થઈને વસ્ત્ર કેંદ્રું તે પણ લઈને પરી ઉડી ગયાં. આથી હવે બંને એકજ વસ્ત્રમાં વિટાઈને સાથે સાથે દરવા લાગ્યાં. આવા મહાસતીને લીધે નળરાજાએ દમયંતીને વિષરસરકે જવાનું સ-
 વચ્છું; પરંતુ દુઃખથી દુર્બળ થયેલી દમયંતીએ અમુસાથે ગળગળી વાળીએ કહ્યું કે:—“તંમ ધન, રાત્ર્ય ને અન્ન-વસ્ત્રથી પણ રહિા છા; વળી ભૂખ્યા અને થાકેલા છા. એવી સ્થિતિમાં તનમનથી
 સેવા કરી સાતિ આજવાને બહલે આપને આ નિર્જન વનમાં લ્યજું કેવી રીતે?” પછી એક વસ્ત્રથી ઢંકાયેલાં તે દંપતી કરતાં કરતાં ભૂખ અને થાકને લીધે એક ધર્મશાળા પાસે જઈ જમીનપર સૂતાં.

રાબ્બ શિબિ મહર્ષિઓનાં દર્શનને જ્ઞય છે અને રાબ્બ સંદોષ દર્શન કરીને પાછા આવે છે. બંનેના રથ રતનામાં સામા મહત્વા. બંનેએ એકપ્રીતને ભેટી વચના પ્રમ ભૂમાં માન આપ્યું; પરંતુ દર-
 ન્નમાં સરખા હોવાથી, એકપ્રીતને માર્ગ આપતા નથી : એવામાં પુણ્યયોગે દેવર્ષિ નારદ ભગવદ્ગુણ ગાતા ગાતા ત્યાં આવી અટક્યા. તમણે આમ કહેવાનું કાનણ પૂછતાં બંનેએ કહ્યું કે, પ્રમ શાસ્ત્રે
 કહ્યું છે કે ચોતાવાથી શ્રેષ્ઠ અથવા બળવાનને માર્ગ આપવો; પરંતુ અર્કમાં બંનેને રહ્યા સમાન, એટલે માર્ગ કેમ આપીએ ? આ સાંભળી નારદે કહ્યું કે, સત્યુકથ તો ખજમ એ પણ સાંકુલા દર્શાવે, તો પછી
 સત્યુકથ પ્રાચે શામટ ન દર્શાવે ? માટે તમારામાં જે કહાદ વાં પુ હશે તે તરતજ માર્ગ આપશે. રાબ્બ સહોદરે આ સાંભળતાજ રાબ્બ શિબિને પ્રદક્ષિણ કરી માર્ગ આપ્યો, અને તેનાં ગુણ-ચારિત્રોનાં
 વખાણ કરી આદર્યો ગયો. બંનેકાનેક પ્રભામ હો આવા કાનચારિત્રસંપન્ન મહાત્મલોકોને અને મહર્ષિઓના પણ ગુરુ તથા દેવોના પણ દેવ એવા દેવર્ષિ નારદમુનિને તથા તેમનાં તળસ્પર્શી
 સુહૃદ્ભવાનિને. હો સરા સુન બાપી દેવાર્ષિદેવ ! દવા કશે અર્કમાં દુર્ગતિમાં દુઃખેલા ભારતસંતાનો ઉપર, કે ભેળી આમાસો દુઃખ-દોષોલ, (મિથ્યાભિમાન અને ક્લેશકુસ પાદિ દૂર થાય !

એક વાર શિબિરાબની પરીક્ષામાટે અમિદેવ હોલાનું રૂપ લીધું અને દેવપતિ દેવ, શકરા-બાજનું રૂપ લઇ તેની પાછળ પડયો. હોલાએ પોતાના રક્ષણમાટે શિબિરાબના બો-
ળામાં આશ્રય લીધા; પણ શકરાએ પોતાનો શિકાર સોંપી દેવા માગણી કરી. રાબાએ તે શરણાગતને નહિ સોંપતાં તેના બદલામાં બીજાં માંસ આપવા કહ્યું; ત્યારે શકરાએ કહ્યું કે,
એમજ હોય તો તમારું પોતાનુંજ માંસ તેની બરાબર તોળી આપો. રાબાએ તુરંતજ પોતાનું માંસ કાપી કાપીને કોટે નાખવા માંડ્યું; પરંતુ તાજવું નમેજ શાનું! રાબા શિબિ
પણ એવો ઉદાર અને એકવચની નીકળ્યો કે, 'પ્રાણ જાહિ પર લલન ન જાહિ!' અસ એ તો પોતેજ આપો ને આંખો ત્રાજવામાં જઈ બેઠો!! આ બેઠ બન્ને દેવતાઓ ખુશ
ખુશ થઈ ગયા; અને પોતાના મૂળસ્વરૂપે દર્શન દઇ આગ્રીવાદ આપ્યો કે, રૂંદ પ્રકારે પ્રજાપાલન કરો, તેજસ્વી અને શરતીર પુત્ર થાઓ અને દેવતાઓમાં પણ થશગૌરવ પાસો!

Red Art.

આર્યોમાં-હિંદુજાતિમાં-તો તપ, ત્યાગવૈરાગ, માદ્દેશ્ચા અને મહાત્માપણાં આવાં આવાં હોય ત્યારેજ સદા અને સર્વત્ર વખણાય, વંદાય અને ગવાય:-મદાતપસ્વી મુદ્ગલ અને મદર્ષિ દુર્વાસાની (આગલા ચિત્ર નીચે જણાવેલી) વાતચીત પૂરી થઈ, એવામાં એક સ્વર્ગનો દેવ વિમાન લઇને આવ્યો. તેણે કહ્યું કે, આપ પુણ્યકર્મવાળા હોવાથી સ્વર્ગમાં પધારો. પછી તપસ્વીના પૂછવાથી તે દેવતાએ સ્વર્ગથી માંડીને અક્ષલોક સુધીની દકાકત અને ગુણદોષ વર્ણવ્યાં. મુદ્ગલે તે સાંભળીને કહ્યું કે, જ્યાં જઈ રહેવાથી પુણ્યરૂપી ઉત્તમ ધન ખર્ચાઈ જાય, અને તેથી પાછું આ પૃથ્વીપર પુણ્ય કરાવા માટે પડવું પડે, એવા સ્વર્ગલોકમાં કે અક્ષલોકમાં પણ મારે આવવું જ નથી. જ્યાં જવાથી પાછા આવવું પડતું નથી-અર્થાત્-જે સ્થાનને પામવાથી સદાને માટે દુઃખમાનની નિવૃત્તિ અને પરમ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે એવા પરમ ધામનેજ હું તો પ્રાપ્ત કરીશ.

અક્ષલોક લોં લોગ જો, ચહે સખનકો ત્યાગ; વેદ-અર્થ-જ્ઞાતા મુનિ, કહત તાહિ વૈરાગ.

ભગવતી સાવિત્રી:—આ મહાસતીએ મૃત્યુના દેવ યમરાજને પોતાના જ્ઞાનચારિત્ર્યવડે એવા તો પ્રસન્ન કર્યા, કે તેઓ પાસે વિધાતાના છઠ્ઠીનાલેખ પણ રદયાતન્ન કરાવીને પતિદેવના લીધેલા પ્રાણ પણ પાછા મૂકાવ્યા; પુત્રરહિત માતૃપિતાને સો પુત્રા અપાવ્યા; અને સાસુસસરાનાં ગયેલાં ચક્ષુ તથા રાજપાટ સુદ્ધાં અપાવ્યાં ! હે દિંદુ બહેનો અને બંધુઓ ! આપણે મહાન પૂર્વજોના આવા ઉત્તમોત્તમ આચારવિચાર ભૂલતાં ચાલ્યાં તેથીજ આવી અવદશાને પામ્યાં છીએ. જો દશ પણ ચેતીએ તો એવાં જ્ઞાનચારિત્ર્ય મેળવી દેવાવીને ઉન્નત થવાની તક છે. દશ પણ કાંઈ અચ્છલ હોય તો આવાં આવાં માનવરત્નોનાં નામ અને કામ નિત્યપ્રતિ સ્મરણ કરો; સાંભળો—સંભળાવો; તથા જનને દાથ જોડીને શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વક તે દિવ્યાત્માઓના શ્રીચરણમાં નમસ્કાર કરીને પ્રાર્થો કે તેમનાં જ્ઞાનચારિત્ર્ય પાળવા—પળાવવાનું જળ અને આશીર્વાદ તમને પ્રાપ્ત થઈ તમારાં સુખ—સૌભાગ્ય પ્રકાશી ઉઠે !! જય ! ભગવતી સાવિત્રીની જય ! મહાસતી પાર્વતી, સીતા, અનન્નયા અને દમયંતી ઇલાદિની જય ! રામકૃષ્ણાદિ પુરુષોત્તમોની જય ! મહાન પૂર્વજો અને ઋષિમુનિઓની જય ! ભારતભૂમિની જય !

રાનન કહેની અર્પુવ દાનવીરતા:-રાનન કહ્યું દરેજાજ બપોરે જળાશયમાં ઉભા રહી સૂર્યદેવની હાપસના કરતો. અને તે સમયે સુપાત્ર સાધુ બ્રાહ્મણો ને કાંઈ માંગે તે આપતો.એક વાર સૂર્યદેવ તેને સ્વપ્નમાં ચેતાવેલો કે, બીજી ગમે તે દાનમાં આપને, પણ જન્મથી તારી ચામડી સાથે નેહારેલાં કુળ અને કવચ આપતો નહિ; કેમકે તે હરો ત્યાંસુધી તું કરાથી મરવાનો નથી. પછી એક દિવસ ઇંદ્રે બ્રાહ્મણના વેશે જઈને એજ વસ્તુઓ માગી. રાન કહેવું કહ્યું કે, નેહિએ તો રાજપાટ પણ માંગે; પરંતુ કવચકુળ તો અપાય તેમ નથી. બ્રાહ્મણે તો અંતરું એજ માગ્યું. રાન કહ્યું તેને એજાબી ગયો અને “આવી તત્ત-આવેા વાચક ફરી ફરીથી નહિ મળે” એમ સમજીને કહ્યું કે-“બહો ત્યારે તે પણ આપુછું; પરંતુ તમારે મને પણ નેહતી વસ્તુ આપવી નેહએ.” “ઇંદ્રે કહ્યું” કે, મારા વજ્રસિંવાય ને પણ કહો તે આપું.” કુશળ કહ્યું રાનએ શત્રુઓનો સંહાર કરનારી શક્તિ માગી. દેવોના રાન ઇંદ્ર તેનાથી પણ વધારે કુશળ હોવાથી એ શક્તિ તેણે એવી શરતે આપવા માગી. એકે બીનું રાજ્ય હોય, ત્યાંસુધી તે વાપરવી નહિ; અને વાપરવી ત્યારે પણ એકજ વાર વાપરવી. કહેવું એ શરત કબૂલ રાખી અને તરતજ કવચકુળ રાજ્યવંડળ રાજ્યવંડળ રાદીરથી છૂટાં પાડવા.

“કંક” એવું નામ અને સાદા બ્રાહ્મણનો વેશ રાખી યુધિષ્ઠિરે વંશટ રાખ્ખનો આજ્ઞાકિત નોકર થવા માગણી કરી; પણ તેમની ભવ્ય કાંતિ, નિઠર અને સુંદર ન્હેરો, મહાન્મત્ત લાથી જેવી ચામ્ર વગેરે જોઇ વંશટને એવુંજ લાગ્યું કે જાણે કાંઇ ચક્રવર્તિ સમ્રાટ કે સ્વર્ગનો ઇદ્રજ આવતો હોયને ! આથી તેણે પુષ્કળ સત્કાર કર્યો; તથા અત્યંત વિનયપૂર્વક કહ્યું કે, હે મિત્ર ! કૃપા કરીને આપ મારું રાજ્ય ચક્રવે. કેમકે આપ એવાજ અધિકાર યોગ્ય છો, તથા મુરખી જેવા લાગો છો. આપની અવજ્ઞા કરશે તેને હું સખ્ત સજ્જ કરીશ. માન, સત્તા, આસન, રથાન, ખાનપાન, વાહન, લોકલિત, દાન ઇત્યે સર્વ ખાખતમાં આપ હવે મારા બરોબરીઆ ગણાશો અને હું આપની આજ્ઞામાં રહીશ.

કાં તો પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, કે કાં તો ભોળાં ધન-માનવનાં ટોળાં ! બંધાનું જે તે એકજ લઈ શકે; બંને નહિ ! વાત એવી બની કે, અર્જુન અને દુર્યોધન બંને સહાય લેવા દારિકાં પહોંચ્યા. શ્રીકૃષ્ણે વિચારપૂર્વક બે વિભાગ કર્યા; અને પોતે, તથા પોતાનું વશકર; એ બેમાં જોને જે ગમે તે એકેક માગી લેવા કહ્યું. પગ પાસે બેઠેલા વિવેક અર્જુનને મન “શ્રીકૃષ્ણ જેવા ભલે બાલ્ય શસ્ત્રવગરના અને એકાદ્રા હોય તોપણ તેજ અપાર કપયોગી, સર્વકળાસંપન્ન અને સર્વદાયક” હતા; એટલે તેણે તેમનેજ માગી લીધા ! અને માથા તરફ બેઠેલા મિથ્યાભિમાની દુર્યોધનને મન મોટું સંન્યજ મોટી વસ્તુ હોવાથી તેણે તેજ માગી લીધું ! પરિણામે ધર્મી અર્જુનને મળ્યો વિજય, ભોગ અને મોક્ષ; સારે અધર્મી દુર્યોધનને મળ્યાં પરાજય, મૃત્યુ અને નર્ક ! વાંચનાર ! તને શું ગમે છે ? પ્રાણીપદાર્થનાં નાશવંત ટોળાં ? કે પેલો કૃષ્ણ જેવો અસાનની આત્યતિશા નિવૃત્તિપૂર્વક પરમાનંદની નિત્યપ્રાપ્તિ કરાવનારો પરમ કદાર કુશળ ગોવિંદ (ગોપાળ) સન્નિવદાનંદ ?

મહર્ષિ સનતસુજાતના કૃતસામ્ર પ્રત્યેના ઉપદેશમાંથી આટલું તો જ્ઞાતાજ નહિ કે:-જન્મમરણ, પાપ-કૃપ, વગેરે જે વારંવાર થયાજ કરે છે; તેનું મૂળકારણ-“અત્તાન”જ છે. એ શત્રુ પોતેજ એવાં તેવાં અનેકકર્યે માનવનાં તનમન ઉપર સિકારી પેઢ અટ્ટી બેસીને ચૂસી રહ્યાં છે. દુઃખમાં સુખજીવિ, અનિલમાં નિલજીવિ, વગેરે પણ તેનાં એવાં દુષ્ટ મંતાન છે કે તે ઉદર પરે ઝૂંઝી ઝૂંઝીને માનવનું સદયજીવસંપત્તિરૂપી સર્વસ્વ હોણ્યાં કરી રહ્યાં છે; અને તેથીજ તે બિચારો અનિલ ધનદૈવમવતો ગુલામ બની રહ્યો છે ! હે માનવબંધુ ! એ અજ્ઞાન-શત્રુનો જે તારે જડમૂળથી નાશજ કરવો હોય; અને તે કામ માટે જે તારે-પરમ સુહૃદ, સુખદ અને સમર્થ સાહાયક જોઇતો હોય, તો તો આપણા ઋષિમુનિઓએ વેદ-મજ્જીજી “જ્ઞાન” નામે એક મહાપરોપકારી મિત્ર સર્વને માટે તૈયારજ કરી રાખ્યો છે, કે જે તેના સમાગમીને સૂર્યની પરે ધર્મનો માર્ગ દર્શાવ્યા કરે; અને વળી રસ્તે ચાલવાની પ્રતિમતિ પણ એવી આપ્યા કરે કે જેથી દુષ્ટ શત્રુ અજ્ઞાનને તો જડમૂળ તથા કુટુંબપરિવાર સાથે ઘાણજ નીકળી જાય ! આપી સકામ કર્મોમાં તો એનું ન થતાં ઉક્તો શત્રુ ખીકશે.

શ્રીકૃષ્ણવિષ્ટી-પાંડવ કૌરવ વચ્ચે મેલ કરાવવાનો પ્રયત્ન.

દુર્યોધનની રાજસભામાં જઇ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે નીતિરીતિ, ધર્માધર્મ, વ્યવહાર-પરમાર્થ, શોક-પરશોક, લાભ-હાનિ ઇતિ દુર્યોધનને પુષ્કળ સમજાવ્યું. કૌરવપક્ષના સર્વ વડીલો, આચાર્યો અને માતા ગાન્ધારીએ પણ સમજાવવામાં કસર રાખી નહિ; પણ જેના અંતરમાંજ કામઠોધાદિ શત્રુ ભરેલા હોય તે કંઈ માને ! “બસ સોય જેટલી પણ ભૂમિ આપું નહિ” એમ કહી ઉઘટો શ્રીકૃષ્ણનેજ કેદ કરવા તૈયાર થયો ! સર્વ અશ્વયસંપન્ન શ્રીકૃષ્ણ તો એ જોઈ હસીજ પડ્યા; અને પોતાના સાથીને તલ્લવાર ખેંચતા રાષ્ટ્રીને જગત-સમ્રાટ પેઠે ત્યાંથી નીડર ભાવે ચાલ્યા ગયા !

લીજ્મ અને ભગવાન:—લીજ્મનું અપાર પરાક્રમ અને અનુનનું લાગણીવશ મોળાપણું નેષ્ટને શ્રીકૃષ્ણ “હવે તો હું પોતેજ અધર્મી રાજ્યોનો નાશ કરી ધર્મપ્રેમી યુધિષ્ઠિરને રાજ્ય અપાવીશ.” એમ કહી રથ ઉપરથી કૂદી પડ્યા; તીક્ષ્ણ ધારવાળું વિજળી સમું સુદર્શન લઘ પ્રત્યેક ડગલે પૃથ્વી કંપાવતા થકા સિંદ, પ્રલયાગ્નિ અને ધૂમકેતુ પેરે લીજ્મ તરફ ધસ્યા. લીજ્મ પણ બન્ને હાથે ધનુષ્ય ખેંચી સ્થિરચિત્તે બોલ્યા:—“ હે ચક્રપાણિ! આવો, આવો, હું આપને નમસ્કાર કરું છું. આપજ મને રથમાંથી નીચે પાડો. પ્રભો! આપને હાથે મરણ, એ તો સંસારતરણ!” આમ પોતાના મોળાપણાથીજ પ્રભુને શસ્ત્ર લેવું પડેલું નેષ્ટ અનુન પણ ઉતરી દોડીને તેમને વળગી પડ્યો, અને તોપણ છેક દશમેજ ડગલે તે રોકાયા! અનુને તુરતજ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે “ હવે હું સર્વ બળથી લડીશ. ”

યુધિષ્ઠિરના રાજ્યાભિષેક-યુધિષ્ઠિરને સંધ્યાએના શોકમાં હિંદુઓને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે:-હે રામ ! તમારા વીરશ્રેષ્ઠ સગાસંબંધીઓ દ્વાનધર્મથીજ હજુઆ છે અને સ્વર્ગમાંજ ગયા છે; મારે તમે શોકનો ત્યાગ કરીને રાજ્યકાર્યો કરો, શત્રુઓને હજો, પ્રજાનું પાલન કરો અને બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરો. પછી તે સંતાપથી રહિત થઈને દીપદી-સહિત રાજસિંહાસને બિરાજ્યા. આસપાસ વડીલો, માતાઓ, પુરોહિતો અને અંધુઓ વગેરે બિરાજ્યા. શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાથી પુરોહિતે યજ્ઞવેદી તૈયાર કરી છત હોમાલ્પ્યું. પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પાંચજન્ય શંખવડે યુધિષ્ઠિરને અભિષેક કર્યો.

કવચ અને ધ્વજ બેદાઇ જતાં બીજા પડ્યા. ધૃતીપર ન પડતાં દેહમાં વાગેલાં બાણોની બાહ્યશ્યામાંજ સલા અને ઉત્તરાયણના સૂર્ય થવા પર શરીર તળવાનું રાખી
 ખ્યાનપરાયણ થયા. પાંડવો, કૌરવો, રાજમહારાજનો વગેરે વિંટાઇ વળાને વંદન તથા રત્નિ કરવા લાગ્યા. પિતામહે ઓશીકું અને જળ માગતાં રાજાઓ સુવાળાં
 ઓશીકાં, રત્નજડિત સુવર્ણની ઝારીઓ વગેરે લઈ આવ્યા; પણ તે કામમાં ન લેતાં ધર્મવેત્તા અર્જુનનેજ કહ્યું. તેણે ત્રણ બાણથી ઓશીકું કરી આપ્યું, અને એક બાણ-
 વડે બાણગંગાનું પાન કરાવ્યું. મહાન પિતામહે તેને ધણોજ ધન્યવાદ આપ્યો. પછી દુર્યોધનને કહ્યું કે, શ્રીકૃષ્ણ કોખા નથી લાંસધીમાં હે તાત ! હજી પણ અર્જુન રાજ્ય
 આપી પાંડવો સાથે સંધિ કરી લે, લડવાનું છોડી દે. માફ નહિ માને તો બહુજ પરતાવું પડશે. દુર્મતિ દુર્યોધને તે નજ માન્યું. પછી પિતામહે બાણોની વેદના
 સહેતા થકા મનને પ્રભુમાં નેડી સાંત થયા.

રાન્યાનિયેક થયા પછી રાજ યુધિષ્ઠિર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે ગયા; અને એ હાથ જોડી પદ્મગપાસે ઉભા ને વંદન કર્યું. મંદમંદ હસતાં કુશળતા પૂછી રાન્યાદિ મળવા માટે આહાર માન્યો. હજીપણ તેમને ધ્યાનમગ્ન જોઈ પૂછ્યું:—“હે પ્રભો! આપ કોના ધ્યાનમાં છો? તે કૃપા કરીને કહો. હું આપને શરણાગત છું, ભક્ત છું, ચાતક છું.” વાસુદેવ ધ્યાનમુક્ત થતાં મંદમંદ હસતા જોડ્યા:—“બાણરાધ્યામાં પોટેલા નરકેસરી ભાખે મારે શરણ થઈ માંડે ધ્યાન ધરવાથી હું મનવંત ત્યાં ગયો હતો.” વળી (વિના પૂછ્યે) વધુમાં પણ કહ્યું કે, “પરશુરામ અને વસિષ્ઠ જેવા ગુરુઓને સેવનાર વેદવેત્તા, ધર્મનીતિના સર્વોપરી જ્ઞાતા, અડગેકી, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી અને સર્વ વિદ્યાઓ તથા પુણ્ય અનુભવોના બહાર એવા પિતામહને દેહાન્ત થતાં આ જગતમાંથી એ સર્વ જ્ઞાનનો અસ્ત થઈ જઈ પૃથ્વી નિસ્તેજ થશે; માટે ત્યાં પડોંચી જાઓ અને સદા સાથે રહે એવો સર્વોત્તમ ખળનો-વારસો મેળવી લ્યો.”

મહાવેત્તાઓ વચ્ચે જાણણાચાર્ય પોટેલા શ્રીમ્મપિતામહે-અનવાણીકાયાથી પવિત્ર થઇ એ દાથ જોડયા, લગવાન મધુસૂદનનું ખ્યાન ધણુ અને ધીર ગંભીર સ્વરથી 'ભીમસ્તનપરાજ' દ્વારા સ્તુતિ કરીને સર્વભાવથી તેમને શરણુ થયા. ભક્તવત્સલ માધવ નરતજ તે જાણી જઇ મનોમય-સહમશરીરથી ભાં પહોંચી ગયા; દર્શન દઈ સર્વ પીડા દૂર કરી દીધી, અને ત્રિલોકી તથા ત્રિકાળને પણ જાણવાની શક્તિ આપી : પછી મદાલકત ભીંભે ગહગહ કંઠે શ્રીકૃષ્ણાવ નમઃ કહીને મનોમય પ્રણામ કર્યા. પછી આગળ કલા મુજબ માધવે સ્વશરીરમાં આવી શરણુગત ભક્ત યુધિષ્ઠિરને માઝાવિનાજ જે સચના આપી, તે પ્રભુપ્રેરણાને તેમણે ગહગહ કંઠે માથે ચઢાવી; પરંતુ સ્વાશ્ર્વના મિથ્યાભિમાનમાં ન હોતાં શ્રી હરિને આગેવાન અનાવીનેજ તે પિતામહ પાસે ગયા : પછી તો કહેવું જાયું ! તેમનો જ્ઞાનાનુભવનો અદ્ભુત ખજાનો એકદશા અધો મળ્યો, કે હજારો વર્ષથી તેનો કાલ છાછે તે શાંતિપર્વદ્વારા લઇ શકે છે !!!

